

Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Finansmanı ve Buna Dair Bir Defterin Değerlendirmesi

The Examination of a Defter on Financing the Crimean War (1853-1856)

*Erdoğan Keleş**

Özet

Kırım Savaşı (1853-1856) öncesinde zor durumda olan Osmanlı hazinesi, savaşın başlaması ile iyice bunalıma girdi. Savaş hazırlıkları için acilen paraya ihtiyaç vardı. Bu paranın nereden bulunacağı ve harcamaların nasıl karşılanacağı hususu hükümeti oldukça zor durumda bıraktı. Yapılan toplantılar sonunda, Galata tüccarlarından borç alınması, halktan yardım toplanması, memurların maaşlarının birkaç ay ödenmemesi gibi iç borçlanma yoluna gidilmesi düşünüldü. Ancak iç borç yoluyla elde edilecek paranın da savaşın finansmanına yetmeyeceği ortaya çıkınca ilk defa olarak dış borç alınmasına karar verildi. Savaş sürecince, savaşın finansmanı için Avrupa piyasalarından, iki defa dış borç alındı. Savaşın finansmanında sadece dış borç yoluyla elde edilen para değil, en yüksek dereceli devlet memurlarından başlamak üzere en alt kademedeki devlet memurlarına kadar herkesin gücü nispetinde yaptığı yardımlardan elde edilen paralar kullanılmıştır. Yapılan para yardımlarının net olarak bilinebilmesi için de bir defter düzenlenmiştir. Biz bu çalışmamızda, Kırım Savaşı'nın finansmanı hakkında bilgiler verdikten sonra memur ve halk yardımlarını gösteren bu defterin içeriği hakkında değerlendirmelerde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı, ekonomi, dış borç, iç borç, iane/yardım parası.

Abstract

The Ottoman treasury, which was in a difficult situation prior to the Crimean War of 1853–1856, was in financial crisis with the start of the War. There was an urgent need of money for war preparations. The government was fairly stranded by the questions of where to find money and how the expenditures would be compensated. As a result of several meetings, internal borrowings by means Galata dealers, collecting donations from the people and not paying government salaries for a few months were planned. However, it became evident that even internal funds would not be enough to finance the war, and thus, for external

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
(ekeles2005@hotmail.com)

borrowing was determined for the first time in history. During the war, external borrowings from the European market were realized twice in addition to the collection of emergency money from all ranks of civil servants. A register was composed to keep a detailed record of the emergency money contributions. This paper will deal with this registry, which recorded all the contribution made by civil servants and the general public, following information about the Crimean War's finance.

Key Words: Ottoman State, Crimean War, Economy, External Borrowing, Internal Borrowing, Contributions/ Emergency Money

Giriş

Kırım Savaşı başladığında Osmanlı hazinesinin durumu çok iç açıcı değildi. Savaş, 27 Ağustos 1853 tarihinden 27 Eylül 1855 tarihine kadar hazineye 11.200.00 sterlinlik mali bir yük getirmişti¹. A. Akyıldız'a göre, savaş boyunca iç ve dış borçlanma gibi kaynaklardan toplam 11.856.324 sterlin gelir elde edilmiş ve aradaki küçük fark hazine tarafından rutin giderlere harcanmıştır². O halde hazinenin içinde bulunduğu mali bunalıma rağmen savaşın masrafları nasıl karşılanmıştır? Osmanlı Devleti, savaş nedeniyle hazinenin, içine düştüğü sıkıntıyı giderebilmek için *iç borçlanma* ve *dış borçlanma* yollarına gittiği gibi *iane* (*iane-i cihadiye*, *iane-i nakdiye*, *iane-i askeriye*, *halk ve memurların gönüllü yardımları vb.*) usulüne de müracaat etmiştir.

Osmanlı hazinesi zaten Kırım Savaşı fiilen başlamadan önce sıkıntı içerisindeydi. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Stratford Canning'in etkisinde kalan ve dış borçlanma taraftarı olan Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, 1850 senesinde hazinenin bu sıkıntısını giderebilmek için Paris'ten Bechet, Dethomas ve Ortakları ile Londra'dan Devaux ve Ortakları şirketleriyle 55 milyon franklık ilk dış borç alımı antlaşmasını imzalamıştı. Alınan borç para 27 yıl vadeliydi. Fakat yapılan antlaşma için Padişah Sultan Abdülmecit'ten izin alınmamıştı. Sultan Abdülmecit, dış borç alımına şiddetle karşı çıktığından bu antlaşmayı onaylamamış, yapılan antlaşma ise 2.200.000 frank tazminat ödenerek feshedilmiştir³. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bu ilk dış borçlanma teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

¹ A. du Velay, *Türkiye Maliye Tarihi*, (Derleyen: Maliye Tetkik Kurulu), Ankara 1978, s.82.

² Ali Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nın Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İ.Ü.E.F., Tarih Araştırma Merkezi (Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006), İstanbul 2007, s.18.

³ Stefanos Yerasimos, *Azgelmişlik Sürecinde Türkiye (Tanzimattan I. Dünya Savaşına)*, Cilt: II, İstanbul 1977, s.671-672; Velay, *a.g.e.*, s.80; Parvus Efendi (Alexander Israel Helphand), *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, (Derleyen: Muammer Sencer), İstanbul 1977, s.29; Olive Anderson, "Great Britain and The Beginnings of The Ottoman Public

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki Kutsal Yerler Meselesi'nden dolayı patlak veren kriz, Rusya'nın 2 Temmuz 1853'de Memleketeyn (Eflak-Boğdan) topraklarını işgal etmesiyle yeni bir boyut kazanmıştı. Rusya'nın Memleketeyn topraklarını boşaltmaması nedeniyle Osmanlı Devleti 4 Ekim 1853'de savaş ilan etti. Fakat hazinenin içinde bulunduğu durum herkes tarafından biliniyordu. Savaş masraflarının nasıl karşılanacağı uzun zamandır devlet adamları arasında müzakere edilmekte, hatta daha savaş ilan edilmeden önce yapılan toplantılarda çözüm yolları aranmaktaydı.

1. İç Borçlanma

Mali sıkıntının giderilmesi için başvuru yollarının başında *iç borçlanma* usulü geliyordu. 8-9 Ağustos 1853 tarihinde Meclis-i Meşveret toplandı. Burada yapılan müzakerelere göre, daha önceden banka müessesleriyle yapılan kontrat gereğince 90.000 kese vereceklerdi. Ancak Avrupa piyasasından sadece 10.000 kese toplayabilmişlerdi. Oysa hükümetin maaşlar, esham faizi ve bazı sarraflara olan 48.500 keselik borçla birlikte acilen yüklü miktarda paraya ihtiyacı vardı. Yapılan görüşmelerde 100.000 keselik *evrak-ı nakdiye* çıkarılmasının çözüm olacağı ileri sürüldü. Fakat bunun çıkarılmasının bile 40-45 günlük bir zamana yayılacağı hesaplandığından acilen tüccar ve sarraflardan borç alınmasına karar verildi⁴. Ancak mali darboğaza henüz bir çözüm bulunamamıştı. 19 Eylül 1853 tarihinde yapılan Meclis-i Mahsus'ta Maliye Nazırı, 100.000 keselik faizli evrak-ı nakdiyenin kısa bir sürede piyasaya sürülmesinin mümkün olmadığını bunun yerine daha önceden basılarak halka dağıtılan 20.000 keselik faizsiz kaimenin yenilenmesinin 8-10 günde biteceğini, bu sayede 20.000 kese gelir sağlanacağını söyledi. Elde edilecek bu gelirin 10.000 kesesinin hazineye, 7.000 kesesinin nizamiye hazinesine, 2.000 kesesinin Tersane-i Amire'ye ve 1000 kesesinin ise Tophane-i Amire'ye tahsis edilmesine karar verildi⁵. Fakat hükümet evrak-ı nakdiye basımından vazgeçmemişti. Basılacak 100.000 keselik evrak-ı nakdiyenin 30.000 kesesinin 5 bin, 40.000 kesesinin 1000 ve geriye kalan 30.000 keselik kısmın ise 500, 250 ve 100'er kuruşluk olarak basılmasına karar verildi⁶.

Namık Paşa'nın Avrupa'da borç bulmaya çalıştığı sıralarda hazinenin para darlığını görüşmek üzere Encümen-i Meşveret düzenlendi. Burada yapılan müzakerelerde bir çeşit yeni *kaim* basılmak suretiyle hazineye 60.000 keselik bir

Debt 1854-55", *The Historical Journal*, Vol. VII, No: I, (1964), s.47-48; Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, Cilt: I, (2. baskı), Ankara 2005, s.26; Refii Şükrü Suvla, "Tanzimat Devrinde İstikrazlar", *Tanzimat I*, MEB, İstanbul 1999, s.269.

⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Siyasi Kısım Belgeleri (HR. SYS.) no: 1188, göm. 13, lef: 89, (9 Za 1269 / 14 Ağustos 1853).*

⁵ *BOA., HR. SYS., 1188, göm. 13, lef: 154, (16 Z 1269 / 20 Eylül 1853).*

⁶ *BOA., Ayniyat Defteri (AYN.d.), no: 618, s.46, (25 Z 1269 / 29 Eylül 1853).*

gelir elde edilebileceği görüşü ortaya atıldı⁷. Basılması gündeme gelen kaimenin son haline karar vermek üzere 21 Şubat 1854 tarihinde Meclis-i Mahsus toplandı. Meclise basılması düşünülen kaimelere dair dört adet örnek kaima ve bir şartname sunuldu. Örnek kaimeler sahtelerinin basılmasını önlemek amacıyla sunulmuştu. Şartnameye göre, kaimelerin İstanbul dışında da kullanılabilmesi, kaimelerin tasarruf sahiplerinin varislerine intikal etmesi, yıllık faizinin % 10 olması ve üç yıl süreyle tedavülde kalması, sürenin bitiminde belirlenen tarihe kadar elindeki kaimeyi hazineye iade eden kişiye parasal karşılığının verilmesi, faizine gümrük malından karşılık gösterilmesi ve borsada alınıp satılması düşünülmüştü⁸. Mart 1854'de Hariciye Nezareti'nde akd olunan Encümen-i Meşveret'te evrak-ı nakdiye olarak 10 ve 20 kuruşluk 60.000 kese faizsiz kaima piyasaya sürülmesine karar verildi. Bunun, 30.000 kesesi Rumeli ordusuna, 20.000 kesesi Anadolu ordusuna ve 10.000 kesesi ise Batum ordusuna gönderilecekti. Bu dönemde mevcut olan kaimelerin İstanbul dışında tedavülleri yasak olduğundan sadece ordularda kullanılmak üzere bu yeni faizsiz kaimenin basımı gerekli görülmüştü. Bu kaimeler savaşın sonunda ortadan kaldırılacaktı. Kaimelerin değerinin düşmemesi için ise taşra mal sandıklarınca para gibi ve nominal değerleri üzerinden alınması taşra yöneticilerine emredildi. Ayrıca bu kaimelerin üzerine “ordu-yı hümâyûnlara mahsûs varaka” ibaresi basılacaktı. 171.250 kese tutarındaki ordu kaimesi sadece ordunun bulunduğu yerlerde geçerliydi⁹.

Namık Paşa'nın Avrupa piyasalarından borç bulamaması üzerine bu sefer de Baron Rothschild'in girişimleriyle borç aranmaya başlanmıştı. Bu girişim ile de borç bulunamayınca, daha önce basılmasına karar verilmiş olan kaimenin çoğaltılarak ülke içinde kullanılmasına ruhsat verilmesi, Avrupa'dan borç para bulunduğu da ise bu kaimelerin geri toplanması gündeme gelmişti (Nisan 1854)¹⁰. Ancak kaimelerin piyasaya çıkması bazı sıkıntıları da beraberinde getirdi. Bunlardan birisi, mültezimlerin ordu kaimesiyle sikke arasındaki değer farkları yüzünden zarara uğradıklarını iddia etmeleri; diğeri ise ordu kaimelerinin savaşın geçtiği yerlerin dışında kullanılmasıydı. Meclis-i Tanzimat, bu şikayetleri ortadan kaldırmak amacıyla ordu kaimelerinin Silistre, Vidin, Erzurum, Van ve Trabzon eyaletleriyle Sofya, Niş, Varna, Samakov, Köstendil, Sinop, Samsun ve Lazistan sancakları dışında kullanılmasını yasakladı. Osmanlı Devleti savaş

⁷ BOA., *Sadaret Amedi Kalemî Belgeleri (A. AMD.)*, dos. 50, ves. 66, (14 Ca 1270 / 12 Şubat 1854).

⁸ BOA., *A. AMD.*, dos. 50, ves. 76, (24 Ca 1270 / 22 Şubat 1854).

⁹ BOA., *İrade, Dabîliye (İ. DH.)*, no: 18483, (22 C 1270 / 22 Mart 1854); *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın no: 84, Ankara 2006, s.208-209; Akyıldız, *a.g.m.*, s.12; Sait Açıba, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması*, Ankara 2004, s.53.

¹⁰ BOA., *İrade, Hariciye (İ. HR.)*, no: 5309, lef: 2, (5 B 1270 / 3 Nisan 1854).

boyunca 3 Nisan 1854 ve 28 Haziran 1855 tarihleri arasında toplam 856.250 liralık ordu kaimesi piyasaya sürmüştü¹¹.

Savaş masraflarını karşılamak için başvurulmuş diğer tedbir ise *esham-ı mümtaze* idi¹². Senelik % 10 faizle, beratsız kullanılabilen ve varislere intikal edebilen *esham-ı mümtaze* mali sıkıntılarının iyice arttığı savaş döneminde devletin başvurduğu bir tedbir olmuştu. Haziran 1854'te satışa sunulan ve tedavül süresi üç yıl olan *esham-ı mümtaze* uygulamasında, üç yıllık sürede piyasaya 1.350.000 liralık *esham* sürülmüştü¹³. *Esham-ı mümtazelerin* piyasaya çıkmasından sonra Varna'da bulunan orduların ihtiyacı olan eşyayı nakledecek gemilerin bedeli olan 48.176 kuruş bu paradan ödenmişti¹⁴.

Hükümetin başvurduğu bir diğer iç borç kaynağı da *Galata sarrafları*ydı. Galata sarrafları uzun vadeli ve düşük faizle Avrupa piyasasından aldıkları kredileri kısa vadeli ve yüksek faizle borç vererek büyük kârlar elde etmişlerdi. Rus meselesi öncesinde Avrupa sarrafları % 4 faizle borç verirken, savaş ihtimalinin iyice arttığı bir dönemde faiz oranını % 5 çıkarmışlardı¹⁵. Hükümet, buna rağmen sık sık Galata sarraflarına borçlanıyordu. Sarraflar, Avrupa piyasasında faizler % 4-6 arasında iken % 12'ler civarında yıllık faiz uyguluyorlardı. Ancak, hükümet kısa vadede çözüm üretmek adına sarraflara müracaat ediyordu. İlk etapta, Bank-i Osmani'yi kurma çalışmalarını yürüten sarraflardan 90.000 kese akçe borç alınması için müracaat edilmişti. Paranın tamamının 6 ayda 15.000 keselik taksitler halinde ödenmesi ve yıllık % 10 faiz uygulanmasına karar verildi. Karşılık olarak ise Haziran 1854'den itibaren başlamak üzere aşar bedeli veya sarrafin müteahhit olduğu emvalden ödenmesine karar verildi¹⁶. Bank-i Osmani'yi kurma çalışmalarını yürüten George Zarifi ve birkaç sarrafla önce 75.000 liralık borç antlaşması yapılırken daha sonra bu miktar 125.000 liraya çıkarılmıştır. Hükümet, Galata sarraflarından 1854 senesinde Mısır Eyaleti'nin vergi gelirlerini garanti göstererek 60.000 kese borç alınması için bir kontrato müsveddesi hazırlatarak Meclis-i Meşveret'e sunmuştu¹⁷. Bundan sonra ilk etapta 300.000 lira, 12 Mart 1855'de 40.000 lira, 23 Mart 1855'de 150.000, bir süre sonra yine 150.000 liralık kredi antlaşmaları yapıldı. Hazinesinin nakit sıkıntısının artması nedeniyle Saruhan, Suğla, Mentеше, Denizli, Karesi ve Karahisar sancaklarının vergileri karşılık gösterilerek bir banker grubundan da % 12 faizle 500.000 liralık kredi

¹¹ Akyıldız, *a.g.m.*, s.12-13.

¹² Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt: IX*, (Yayımlayan: M. Münir Aktepe), İstanbul 1984, s.94.

¹³ Akyıldız, *a.g.m.*, s.13-14.

¹⁴ BOA., *İrade, Meclis-i Vala (İ. MVL.)*, no: 14682, (13 M 1272 / 25 Eylül 1855).

¹⁵ *Ceride-i Havadis (CH.)*, nr. 636, (5 Za 1269 / 10 Ağustos 1853).

¹⁶ BOA. A. AMD. dos. 50, ves. 7, (11 S 1270 / 13 Kasım 1853).

¹⁷ BOA. AYN. d., no: 618, s.94, (15 Ra 70 / 16 Aralık 1853).

alınmıştır¹⁸. Mösyö Black ve Mösyö Duran aracılığıyla Avrupa piyasalarından borç arandığı sırada İzmir ve Suriye gümrüklerinin garanti olarak gösterilmesine dair talimat verilmişti. Ancak bu gümrüklerin gelirleri daha önceden alınmış olan 30.000.000 kuruş (4 sene müddetle) için sarraf kumpanyalarına garanti olarak gösterilmişti¹⁹. Galata sarrafları hazineye borç verirken faizden başka bir de komisyon almak suretiyle kârlarını artırıyorlardı. Yukarıda belirttiğimiz üzere Bank-i Osmani müessesilerinden alınan 90.000 keselik borca karşılık ilk etapta ödenen 30.000 kesenin acilen ödenmesine bundan da % 3 oranında komisyon alınmasına karar verilmişti²⁰.

Osmanlı Devleti'nin savaş masraflarını karşılamak üzere başvurduğu başka bir yöntem de *Eytam Sandığı*'ndan borç alınması idi. Hazine sıkışık dönemlerinde bazı ödemelerini bu sandıktan aldığı borçlarla kapatmıştır. Savaş ilanı ile birlikte zahire tedarikine başlandığında bedelinin bir kısmı Eytam Sandığı'ndan alınan 2000 keselik borç paradan karşılanmıştır²¹. Fransa'ya sipariş edilen tüfekler için ödenecek paranın ilk başta 903 kuruşluk kısmının bir süre sonra da 2.000 keselik kısmının eytam akçesinden ödenmesine karar verildi²².

Kırım Savaşı esnasında hükümet iç borçlanmalarda, faizli ve faizsiz kaime ile esham-ı mümtazeden 3.058.540 lira, ordu kaimesi olarak 856.250 lira ile Galata sarraflarından ise 1.215.000 lira olmak üzere toplamda 5.129.790 liralık bir kredi ile iç borçlanma yoluna gitmiştir²³. Başka bir kaynağa göre de hükümetin savaş öncesi çıkardığı kaimeler ve iç borçlanma miktarı yıllık 7.500.000 liraya ulaşmış olup iç borçlanma yeterli olmadığından dış borçlanmaya mecbur kalınmıştır²⁴.

2. Dış Borçlanma

Osmanlı Devleti'nin artan savaş masraflarını karşılayabilmek için başvurduğu yollardan bir diğeri de *dış borçlanma* yolu olmuştur. Kırım Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti, yeni ordular ve idari hizmetler için gerekli olan kamu harcamalarının artan yüküne rağmen dış borç alma yoluna gitmemişti. Ancak, 1854'te modern savaş masrafları ve İngiltere-Fransa ittifakının sunduğu fırsatlar

¹⁸ Akyıldız, *a.g.m.*, s.14-15.

¹⁹ BOA. İ. DH. no: 19101, (14 N 1270 / 10 Haziran 1854).

²⁰ BOA. A. AMD. dos. 50, ves. 7, (11 S 1270 / 13 Kasım 1853).

²¹ BOA. AYN. d., no: 618, s.49, (5 M 1270 / 8 Ekim 1853).

²² BOA. A. AMD. dos. 48, ves. 22, (29 Şevval 1269 / 5 Ağustos 1853); BOA. AYN.d., no: 618, s.37 ve s.111.

²³ Akyıldız, *a.g.m.*, s.15.

²⁴ Açıba, *a.g.e.*, s.53.

hep birlikte Osmanlı Devleti'ni Londra ve Paris piyasasından borçlanmaya sürüklemiştir²⁵.

1850 senesinde yapılan bir Meclis-i Mahsus-ı Vükela toplantısında Maliye Nazırı Nafiz Paşa, aybaşında maaşların ödenemeyeceğini söyleyince hazinenin durumunu anlamak üzere bir komisyon kuruldu. Komisyonunda Serasker Rüşdi Paşa, Hariciye Nazırı Âli Paşa, Müsteşar-ı Sadr-ı Âli Fuad Efendi ve Defterdar Halit Efendi görev aldı. Komisyon yaptığı incelemelerden sonra maliyenin durumunun içler acısı ve masrafların gelirleri çoktan aşmış olduğunu tespit etti. Maliyenin durumunun düzelebilmesi için dış borç alınması istenildi. Bu fikri en çok Fuad Efendi destekliyordu²⁶. Yapılan girişimler sonunda Fransa ve Londra kaynaklı bir borç antlaşması yapıldı. Alınacak borcun ileride herhangi bir sakınca doğurmaması için enine boyuna incelenmesine karar verilerek²⁷ borç antlaşmasını incelemek üzere Meclis-i Meşveret toplandı²⁸. Fakat meclis oybirliği ile yapılan antlaşmanın feshine karar verdi²⁹. Borçlanmaya ilişkin görüşmeler devam ederken Fethi Paşa, Sultan Abdülmecit'e "*Pederiniz iki defa Rusyalı ile muharebe etti bu kadar seferler aşardı. Bunca ga'ileler geçirdi haricden bir pare istikraza etmedi. Zaman-ı hümayununuz asayiş ile geçmiş olduğu hâlde istikraza âlem nedir*" diyerek borç alımına engel olmasını tavsiye etmişti³⁰. Zaten yapılan borç antlaşması, yabancı ülkelerden borç almanın, İmparatorluğun saygınlığını zedeleyeceğini düşünen Sultan Abdülmecit tarafından da onaylanmayınca yüklü bir tazminat ödenerek iptal edilmiş ve Sadrazam Mustafa Reşit Paşa ise görevden alınmıştı³¹. Sultan Abdülmecit, "*Ben bu devleti selefimden nasıl buldum*

²⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara 2000, s.446; Osmanlı Devleti, hazinenin sıkıntısını giderebilmek için ilk dış borç alımına yukarıda da izah ettiğimiz gibi 1850 senesinde teşebbüs etmişti. Fakat, bundan daha önce de bazı Avrupalı para simsarları Osmanlı Devleti'ne borç vermek için teklif yapmışlardı. Rusya ile imzalanan 1829 Edirne Antlaşması'nın tazminatla ilgili maddesi gereğince Osmanlı hazinesinin acilen paraya ihtiyacı vardı. Bu nedenle Rothschild müessesesinin bir temsilcisi 1830 ilkbaharında İstanbul'a gelerek istedikleri kadar borç vermeyi hükümete teklif etti. Fakat Osmanlı Devleti, teminat adı altında istenilen şeyleri duyunca bu teklifi reddetmişti. Osmanlı Devleti'nin borçlanmaya yanaşmamasının asıl gerekçesi ise, teminat için istenen malların kontrolünün yabancılarda olacağı ve bunun da doğal olarak yabancılardan devlet üzerinde nüfuz kurmalarına yol açacağı endişesini taşıyor olmalarıdır. James Ellswort De Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, (Çev. Serpil Atamaz Hazar), Ankara 2009, s.154.

²⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir (1-12)*, (Yayınlayan: Cavid Baysun), TTK, Ankara 1991, s.21.

²⁷ BOA., İ DH. no: 16032, (14 Z 1268 / 29 Eylül 1852).

²⁸ BOA., İ DH. no: 16025, (23 Z 1268 / 10 Ekim 1852).

²⁹ BOA., A. AMD. dos. 40, ves. 84, (6 M 1269 / 20 Ekim 1852).

³⁰ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.22.

³¹ Velay, *a.g.e.*, s.80; Parvus Efendi, *a.g.e.*, s.29; Yerasimos, *a.g.e.*, s.671; Anderson, *a.g.m.*, s.47-48; Suvla, *a.g.m.*, s.269.

*ise halefime öylece terk edeceğim. Eğer bu istikraz bozulmaz ise saltanattan istifa ederim*³² diyerek ilk borç antlaşmasının yürürlüğe girmesine engel olmuştu.

Dış piyasalardan yapılmış ilk başarısız borç alma teşebbüsünden sonra patlak veren Kırım Savaşı'nın mali yükünü karşılamak amacıyla gerekli olan 5 milyon sterlini Paris ve Londra piyasalarından bulmak için Ticaret Nazırı Namık Paşa Avrupa'ya gönderildi³³. Namık Paşa hareket etmeden önce 25 Ekim 1853'te Meclis-i Mahsus toplanarak borçlanmaya dair komisyon tarafından hazırlanan talimat okundu. Talimata göre; borç alınırken asıl gözetilmesi gereken husus alınacak borca karşılık garanti olarak verilecek yerlerin inhisar suretinde yani rehin şeklinde olmamasıdır. Özellikle "Mısır vergisi ile Suriye ve İzmir gümrükleri" gösterilecek teminatların dışında tutulacaktı. Alınacak borç paraya karşılık garanti olarak verilebilecek şeyler ise "zeytinyağı aşarı, zecriyeden alınan gümrük resmi ve tuz bedeli" gibi aşar gelirinin toplamı olan 60.000 kese ile razı olmadıkları takdirde 33.000 keselik Hüdavendigâr Eyaleti vergisidir. Borç tedarik edildiği takdirde kesinlikle poliçe ve kambiyo kabul edilmeyecek bunun yerine altın ve gümüş olarak alınacaktır. Yine bu talimata göre, alınması düşünülen borç paranın faizinin tespitinde dikkatli davranılmalıdır. Çünkü, Paris'ten alınan haberlere göre yıllık faiz oranı % 4-4,5 olup, belirlenecek faiz oranının bu fiyatları geçmemesine itina ve gayret edilmelidir. Eğer bu oranda bir borçlanma yapılamaz ise faiz miktarının % 6'ya kadar çıkarılması uygundur. Alınacak borç paranın geri ödemesinin çok uzun yıllara yayılması devleti borç içinde bırakacağından sürenin 10 sene olması, eğer olmaz ise 15 sene olması yönünde gayret sarf edilmelidir. Ayrıca, Avrupa'da yıllık faiz oranı en fazla yüzde 6 olup, bazen faiz uygulaması yerine paranın tamamının verilmeyerek iskonto (yani 100 kuruşa 90 kuruş verilerek % 10 kesinti yapılması) veya daha sonra ödenmek şartıyla senet alınması (100 kuruşa 110 kuruş olmak üzere) gibi usuller teklif edilmektedir. Eğer bu şekilde bir teklif gelirse meselenin bir an önce halledilebilmesi için peşin % 10 değil, fakat % 5 iskonto ödenmesinin kabul edilmesi verilen talimatta yer alıyordu³⁴. Ticaret Nazırı Namık Paşa aldığı bu talimat ile Avrupa'ya gitti³⁵.

Namık Paşa ilke önce Paris'e gitti. Fakat burada yaptığı görüşmelerden bir netice elde edemeyeceğini anlayınca bu seferde Londra'ya geçti. Bu sırada İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti 12 Mart 1854 tarihinde ittifak antlaşması imzalamışlardı. Yapılan ittifak antlaşması sonrasında her iki devletten 20 milyon

³² Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.22.

³³ A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.103, 214-215.

³⁴ BOA., *A. AMD. dos. 49, ves. 90*, (24 M 1270 / 27 Ekim 1853); BOA., *İ. HR. 5039, lef: 1, 2* (28 M 1270 / 31 Ekim 1853). Ayrıca bu belgenin 4, 5, 6 ve 9. leflerinde alınacak borcun farklı faiz oranları ve farklı taksit sayılarıyla geri ödenmesine dair ödeme tabloları vardır.

³⁵ Namık Paşa'nın 6 Kasım 1853 günü Paris'e hareket ettiğine dair bkz. *CH. nr. 654*, (8 S 1270 / 10 Kasım 1853).

Frank istendi³⁶. Mustafa Reşit Paşa, bu borcu isterken yakın zamanda Namık Paşa tarafından alınacak borçla bu paranın faiziyle birlikte geri ödenebileceğini düşünmüştü³⁷. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Clarendon, Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa'ya³⁸ bu konunun parlamentoda görüşüleceğini ancak asıl meselenin borç bulma girişimlerinin bir an önce neticelendirilmesi olduğunu söyledi. Hatta, Clarendon, Baron Rothschild'in % 5 faiz ve % 70 borçlanma ile yaptığı teklifin İngiltere tarafından gayet uygun bulunduğunu belirterek bir an önce borç antlaşmasının imzasını tavsiye etti. Fakat, bu teklif % 70 (yani % 30 komisyon kesintisi) olan borçlanma maddesinin Namık Paşa'ya verilen talimata uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmişti. Kostaki Musurus Paşa, Baron Rothschild'in borç görüşmelerinde bazen tereddütlü davranışları ve bazen de kabul edilemez şartlar ileri sürdüğünü ve bu sebeple hayli vakit kaybedilmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Baron Rothschild'den sonra Mösyö Folist ve Mösyö Palmer ile borç görüşmelerine başlandı. Onlar ise % 6 faiz, % 85 borçlanma ve % 2 komisyon ile 15 sene müddeti içeren bir teklif yaptılar. İlk taksit 1854 Nisan başlarında ödenecek olup kalan miktar ise 4-5 ayda ödenecekti. Fakat devreye giren Baron Rothschild'in çabaları sonunda bu antlaşma imzalanamamıştır³⁹.

Londra Sefiri Kostaki Musurus Paşa, tekrar Lord Clarendon ile bir görüşme yaptı. Osmanlı Devleti'nin borç bulmak amacıyla memurunu gönderdiğini, bankerlerin pahalı borç verme eğiliminde olduklarını ancak borçlanmaya dair verilmiş olan talimata göre böyle bir borçlanmanın mümkün olmadığını söyledi. Eğer en kısa sürede borç bulamazlar ise devlet işlerinde ve askeri hazırlıklarda aksamalar meydana geleceğini ifade ederek, borçlanmaya karşılık her iki devletin kefil olmasını istedi. Bankerler tarafından istenen bu şarta Fransa'nın onay verdiğini ancak İngiltere'nin henüz onay vermediğini belirterek eğer bu maddeyi kabul ederlerse Londra'ya gelmiş olan Baron Rothschild'in borç vereceğini söyledi. Buna göre alınacak 2.272.700 lira paraya yüzde yarım komisyon verilerek 14 yıl müddetle ve yılda iki taksit şeklinde ödenmek üzere, paranın ilk taksitinin 3 Nisan'da Londra'da teslim edilmesi ve

³⁶ BOA., İ. HR. 5328, lef: 1, (23 Mart 1854); BOA., İ. HR. 5283, (23 C 1270 / 23 Mart 1854); Fransa kendi hissesine düşen miktarı vermeyi kabul etmişti. Bkz. BOA., İ. HR. 5273, (7 B 1270 / 5 Nisan 1854); BOA., İ. HR. 5290, (15 Receb 1270 / 13 Nisan 1854).

³⁷ Anderson, *a.g.m.*, s.48.

³⁸ Kostaki Musurus Bey'in büyükelçilik hizmetleri için bkz. Nurdan Şafak, *Bir Tanzimat Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat (İslam Tarihi ve Sanatları) Anabilim Dalı, İstanbul 2006; Sinan Kunalp, "Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)", *Belleken, Cilt: XXXIV, Sayı: 135*, s.421-435; Musa Kılıç, *Osmanlı Haricîyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2009.

³⁹ BOA., İ. HR. no: 5328, lef: 1, (23 Mart 1854); Candan Badem, *The Ottomans and The Crimean War (1853-1856)*, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.420-422.

geri kalan kısmının ise 4 ayda İstanbul'da teslim edilmesi şartına dayalı bir antlaşmaya varılmıştı. Hemen bu şartlarda bir antlaşma yapılmasına dair irade de çıkmıştı⁴⁰.

Banker Rothschild'in girişimlerine rağmen Londra ve Paris'te İngiltere ve Fransa'nın kefaleti olmadan kimse borç vermeye yanaşmamıştı. Namık Paşa ile Kostaki Musurus Paşa, bu durumu görüşmek üzere Lord Clerandon'a gittiler. Lord Clarendon, Osmanlı memurlarının borç bulma işini sürüncemede bırakarak faiz oranının artmasına sebep olduklarını ifade ederek, kendileri de savaşa iştirak ettiklerinden vergileri artırdıklarını belirttikten sonra "*siz aldığımız parayı boş şeylere harçayarak telef ettiğinizden dolayı biz şimdi baltan aldığımız parayı size versek veyahut kefil olsak bunu mecliste açıklayamayız*" demiştir. Kısaca "*ne borç verebiliriz ne de kefil olabiliriz*" diyerek hükümetinin tavrını ortaya koymuştur. Ertesi gün ise Lord Palmerston'a gidilerek durum izah edildiğinde o da, "*sizin devletinizin varidatını yolsuz cem' edip nice yolsuz ve lüzumsuz şeylere sarf ile itlaf ettiğinizi İngiltere halkının kâffesi bilir iken*" onlardan toplanan vergilerin borç olarak verilmesi veya kefil olunmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir⁴¹. Namık Paşa ve Musurus Paşa, Londra'daki girişimlerinde İngiltere'nin kendileri için nüfuzunu kullanmasını talep etmişlerdi. Bu istekleri geri çevrilirken Maliye Bakanı Gladstone, bakanlığının yabancı bir devlete borç verilmesi konusunda isteksiz olduğunu belirterek bu konuda kesin tavrını ortaya koydu⁴². Hatta, "*İngiltere sizin için altınlarını sarf ile beraber kan mı döksün?*" diyerek borç verme konusunda isteksiz olduklarını belli etti⁴³. Bunun üzerine Namık Paşa tekrar Paris'e geçmiştir. Namık Paşa'nın bu ifadelerini içeren evrakı İstanbul'a ulaştıktan sonra yapılan Meclis-i Mahsus'ta eğer Paris'te gerekli borç bulunamaz ise tekrar Londra'ya gitmesi ve borç için ne gerekirse yapılması istenmişti. Hatta kefalet talebi devletin şanına dokunmasına rağmen içinde bulunulan durumdan dolayı önceki talimatın dışında bile Namık Paşa'nın tam yetkili olarak borç antlaşması yapmasına ruhsat verildi. Üstelik gerekirse Suriye, İzmir gümrükleri ile zeytinyağı aşarı gibi mahalli vergilerinde karşılık gösterilebileceği hatırlatıldı. Ancak onlar Mısır vergisi gibi daha sağlam teminatlar istemişlerdi⁴⁴. Fakat tüm bu söylem ve girişimlere rağmen İngiltere hükümeti ve devlet adamları, mali kaynaklarının yetersizliği, içinde bulunulan zorluklar nedeniyle gerekli hazırlıkları yapamayan Osmanlı Devleti'nin başlamak üzere olan savaşta ordusunun gereksinimlerini karşılayabilmesi ve diğer savaş hazırlıklarını

⁴⁰ BOA., İ. HR. no: 5283, lef: 1, (23 C 1270 / 23 Mart 1854).

⁴¹ BOA., İ. HR. no: 5309, lef: 2, (5 B 1270 / 3 Nisan 1854).

⁴² Anderson, *a.g.m.*, s.48.

⁴³ A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.217.

⁴⁴ BOA., İ. HR. no: 5309, (22 B 1270 / 20 Nisan 1854); BOA. İ. HR., no: 5348, lef: 13, (11 B 1270 / 9 Nisan 1854).

yapabilmesi için bir an önce finansal çözüm bulunulması ve derhal önlem alınmasını istiyorlardı⁴⁵.

Tüm çabalarına rağmen Namık Paşa borç para bulmayı başaramadan İstanbul'a döndü. Fransa Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys tarafından Paris Sefareti'ne gönderilen bir yazıda Namık Paşa'nın borç bulamamasına sebep olarak elindeki talimata göre hareket etmesini ve kendi inisiyatifini kullanmaya yetkili kılınmamasını göstererek, yeni bir talimatın düzenlenerek tekrar borç aranabileceğini ifade etmişti⁴⁶. Aynı şekilde Rothschild tarafından Mustafa Reşit Paşa'ya gönderilen 25 Şubat 1854 tarihli bir yazıda Namık Paşa'nın elindeki talimatın yetersizliğinden şikayet edilerek borç görüşmelerinde kesin bir karara varılabileceği ve fırsatların kaçırılmaması için İstanbul'a sorulmaksızın karara varılabilecek şekilde Namık Paşa'ya yeni bir talimat verilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır⁴⁷. Lord Stratford'a göre ise Namık Paşa'nın borç bulma da başarısız olmasının altında halen dış borcun devletin şanına yakışmayacağını savunan İslami etkilerin güçlü olması ile % 95 altında bir borçlanmanın kabul edilmemesine dair kendisine verilmiş olan talimattır. 13 Mart 1854'de Clarendon'un ifade ettiğine göre ise sıradan herhangi bir adam deneyimi ve kapasitesiyle çoktan borç para bulabilirdi, ama Namık Paşa İngiltere'nin barış zamanında yapabileceği borçlanma şartlarını ileri sürüyordu⁴⁸. İşte bu sebeplerle Namık Paşa'nın başarısız olduğu görüşünü savunuyorlardı.

Borç arayışları sürerken yapılan ittifak antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin her iki müttefikinden istediği 20 milyon frankın 10 milyon frankını % 5 faizle Fransa vermeyi kabul etti. Bu paranın geri ödenmesinin alınacak borçtan düşülmesi veya Fransız askerlerinin ihtiyaçlarının Osmanlı Devleti tarafından karşılanması gibi iki şart ileri sürüldü⁴⁹. Fransa'nın bu parayı verirken ileri sürdüğü tek şart ise paranın askeri harcamalar için kullanılmasıdır⁵⁰. Bu gelişme üzerine 20 Nisan 1854'te Meclis Mahsus toplanarak ileri sürülen şartlara dair değerlendirmeler yapıldı. Paranın geri ödenmesine dair Fransa'nın ileri sürdüğü şartın daha iyi olmasına rağmen alınacak paranın harcanması durumunda Fransız askerlerin ihtiyaçlarının karşılanamayacağına vurgu

⁴⁵ Winfried Baumgart (ed.), *Akten zur Geschichte des Krimkriegs (AGKK), Serie III, band II*, München: Oldenbourg, 2006, s.408, (Mayıs 1854).

⁴⁶ BOA., İ. DH. no: 18893, (28 Nisan 1854).

⁴⁷ Badem, *a.g.t.*, s.418-419.

⁴⁸ Anderson, *a.g.m.*, s.48.

⁴⁹ BOA., İ. HR. no: 5273, *lef: 1*, (4 Receb 1270 / 2 Nisan 1854) ve *lef: 3* (7 B 1270 / 5 Nisan 1854); BOA., İ. HR. no: 5348, *lef: 18*, (29 C 1270 / 29 Mart 1854); Anderson, *a.g.m.*, s.48.

⁵⁰ BOA., İ. HR. no: 5348, *lef: 13*, (11 B 1270 / 9 Nisan 1854)

yapılarak⁵¹, geri ödemenin % 5 faiz işletilerek alınacak borçtan mahsup edilmesi olduğuna karar verildi⁵².

Namık Paşa'nın Avrupa piyasalarından borç bulma teşebbüsleri İngiliz Maliye Bakanı Gladstone tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Savaşın mali yükünün borçlanmalarla değil, vergilerle karşılanmasını savunarak, 6 Mart 1854 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında “*devasa, büyük ve kalıcı borçlanmaya*” karşı olduğunu ifade etmişti. “*Borç yok, nakdi yardım yok*” sloganıyla bu fikrini sert şekilde de savunuyordu. Onun sert muhalefeti Namık Paşa'nın borç bulma girişimlerine son vermesine neden olmuştur⁵³. Namık Paşa, Avrupa piyasalarından istenilen şartlarda borç bulamadan Mayıs 1854 tarihinde İstanbul'a dönmüştür⁵⁴.

Savaş ihtimalinin iyice artması üzerine para ihtiyacını acilen karşılamak isteyen hükümet bu seferde Galatalı tüccarlar Mösyö Black ve Mösyö Durand'ı Avrupa'ya göndermeye karar verdi⁵⁵. Maliye Nazırı Safveti Paşa'nın başkanlığında yapılan toplantıda Mösyö Black ve Mösyö Durand'ın 5 milyon sterlin borç bulmak için tam yetkili olarak görevlendirildikleri bildirildi. Kendilerine verilen talimatta alınacak borca karşılık ilk önce İzmir ve Suriye gümrüklerinin gelirinin, ikinci olarak Mısır vergisinin teklif edilmesi, eğer bu iki teklif de kabul edilmez ise üçüncü olarak da Fransa ile İngiltere devletlerinin kefaletinin istenmesi yazılıydı. Ayrıca alınacak borcun geri ödenmesinin 30 yıl vadeli olması belirtilmişti⁵⁶.

Galatalı tüccarlar Mösyö Durand ve Mösyö Black ilk önce Paris'e gittiler (23 Haziran 1854). Ellerinde bulunan talimatı Fransa Dışişleri Bakanı'na takdim ettiler. Fransa, verilecek borca karşılık olarak para sahiplerinin emniyet ve muvaffakatları ile alınacak borç paranın harp masraflarına harcanmasının garanti edilmesini istedi. Mösyö Durand ise devletin alınacak borç para için garanti vermeyi kabul ettiğini bildirerek paranın harp masraflarına sarf olunacağına

⁵¹ BOA., İ. HR. no: 5309, (22 B 1270 / 20 Nisan 1854).

⁵² BOA., İ. HR. no: 5569, (17 M 1271 / 10 Ekim 1854).

⁵³ Anderson, *a.g.m.*, s.49.

⁵⁴ CH. nr. 688, (18 Ş 1270 / 16 Mayıs 1854).

⁵⁵ BOA., İ. HR. no: 5466, lef: 21, (4 L 1270 / 30 Haziran 1854); Anderson, *a.g.m.*, s.49-50; Galatalı tüccar Mösyö Black için bkz. M. Münir Aktepe, “Dünkü Fransızlar ve Blak Bey ve Oğlu: M Alexandre Blacque ve Edouard Blacque”, *İÜEF Tarih Dergisi (Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı)*, Sayı: 33, (Mart 1980-81), İstanbul 1982, s.265-266.

⁵⁶ BOA., İ. DH. no: 19101, (29 Mayıs, 7 ve 9 Haziran 1854 tarihli lefler); BOA., *Hariciye Nezareti Mektûbi kalemî Belgeleri (HR. MKT.)*, dos. 78, göm. 51, lef: 1, 3, 4, (11 N 1270 / 7 Haziran 1854); Badem, *a.g.t.*, s.428-429.

şüphelerinin olmaması gerektiği cevabını verdi. Mösyö Black aynı talimatı ibraz etmek üzere Paris'ten Londra'ya geçti⁵⁷.

Paris Sefiri Veliyüddin Paşa, talimatın Fransız Dışişleri'ne teslimi sırasında Fransa'nın kefalet hususunda İngiltere ile görüşme halinde olduğunu öğrenmişti. İngiltere'nin şimdilik olumlu veya olumsuz bir görüş bildirmediğini söyleyen Edouard Thouvenel, verilecek borç paranın harp masraflarına harcanması ve Osmanlı Devleti'nin diğer masraflarına sarf etmemesini teklif edeceklerini söyledi. Bunun üzerine Veliyüddin Paşa, eskiden beri Osmanlı Devleti'nin askeri ve maliye hazinesinin gelir ve harcama kalemlerinin birbirinden ayrı olduğunu, alınacak borç paranın da harp masraflarından başka bir şeye harcanmasının mümkün olmadığı cevabını vererek Thouvenel'un şüphesini gidermeye çalıştı. Thouvenel, verilecek borcun harcanmasını kontrol etmek üzere kurulmasını düşündükleri *karma denetim komisyonundan* söz açarak ilk defa bu konuyu gündeme getirdi. Veliyüddin Paşa ise devletin bu konuya pek sıcak bakacağını düşünmediğini ifade etti⁵⁸.

Fransa, alınacak borcun harcanması hususunda garanti verilmesini şart koşuyordu. Bu konuda İngiltere'yi de ikna etmişlerdi. İngilizler, Fransa'nın Mısır'ın gelirlerine müdahale etmek adına bir hak elde etmek için gayret sarf ettiğinden şüpheleniyorlardı. Lord Clarendon, kesinlikle Fransızların eline böyle bir hakkın verilmemesini savunuyordu. Onun teklifi şartsız hibe yapılmasıydı. Ancak bunun parlamentoda onaylanma ihtimali zayıftı. Maliye Bakanı Gladstone da, borçların harcanmasının kontrolü anlamına gelen karma denetim komisyonunun kurulması hatırına bir garanti verilmesini kabul etmiyordu. O'na göre İngiltere zaten savaşa katılarak müdahale hakkını elde etmişti. Ancak, Osmanlı Devleti'nin diğer şartlarla borç alamayacağı kanıtlanırsa son çare olarak garanti verilmeliydi. İngiliz kabinesi uzun tartışmalar sonunda, garantiyle birlikte masrafların kontrolünün şart olduğunun kabul edilmesi halinde borçlanmaya onay verdi⁵⁹.

Yapılan girişimler sonucunda borçlanmaya dair iyimser bir havanın doğması üzerine 1853 senesinde İstanbul'da Osmanlı Bankası adıyla bir banka kurma imtiyazı almış olan Mösyö Trouvél ve Mösyö Stanli bu durumu protesto ettiler⁶⁰. Çünkü, kurulacak banka için Mısır vergisi garanti olarak gösterilmişti. Oysa şimdide alınacak borç için aynı vergi garanti olarak gösterilecekti. Bu durumun ortaya çıkması üzerine Osmanlı Devleti, Mısır vergisi üzerinde herhangi bir kısıtlamanın olmadığına dair 21 Ağustos 1854 tarihinde The

⁵⁷ BOA., İ. HR. no: 5452, (28 N 1270 / 24 Haziran 1854); BOA., İ. HR. no: 5466, lef: 9, (7 L 1270 / 3 Temmuz 1854).

⁵⁸ BOA., İ. HR. no: 5466, lef: 22, (9 L 1270 / 5 Temmuz 1854).

⁵⁹ Anderson, *a.g.m.*, s.50-51.

⁶⁰ BOA., *Sadaret Mektûbi Kalemi, Umum Vilayet Belgeleri (A. MKT. UM.)*, dos. 167, ves. 74, (24 M 1271 / 17 Ekim 1854).

Times'da bir tekzip yayınladı. Fransa, Mısır vergisinin teminat olarak gösterilmesi durumunda kefil olmayı kabullenirken, İngiltere kefil olmaya yanaşmıyordu. İngilizler eğer bir borçlanma gerçekleşirse mutlaka harcamaların kontrolü anlamına gelen denetim komisyonu kurulmasını istiyordu⁶¹.

Londra Sefiri Musurus Paşa, 13 Temmuz 1854 tarihli yazısında İngiltere ve Fransa'nın kefaleti olmaksızın borç alınmasının imkansız olduğunu ifade ederek, bu devletlerin kefaletinin elde edilebilmesi için kendilerine izin verilmesini istemişti⁶². Aynı şekilde Mösyö Black ve Mösyö Durand'da 26 Temmuz 1854 tarihli bir yazı ile kefalet maddesinin çözümlenmesi için resmi izin istemişlerdir⁶³. Meselenin hayli uzaması ve hazinenin sıkıntılı durumundan dolayı Osmanlı idarecileri 28 Temmuz 1854 tarihli bir yazı ile "*garanti karşılığında istedikleri kontrol hakkının müttefiklere verilmesi*"ni bildirdiler⁶⁴. Mısır vergisinin alınacak borca karşılık gösterilmesi hususuna dair ferman ise 4 Ağustos 1854 tarihinde çıktı⁶⁵.

Yapılan görüşmelerde, Londra'daki "Dent, Palmer and Company" ve bunun Paris'teki şubesi olan "Goldschmid and Company" müesseseleri daha önceden yapılan borçlanma antlaşmasının Sultan Abdülmecit tarafından onaylanmamış olmasını hatırlatarak Lord Clarendon'dan herhangi bir sorun çıkmayacağına dair garanti istediler. Lord Clarendon ise bu borçlanma girişiminin de sonuçsuz kalması durumunda Osmanlı Devleti'nin çok zor durumda kalacağını tahmin ettiğinden durumu Lord John Russell ve Lord Gladstone iletti. Yapılan müzakereler sonucunda Lord Clarendon ve İngiltere hükümeti kredinin ve teminat olarak tahsis edilecek verginin tam olarak Padişah tarafından garanti edildiği ve Osmanlı Devleti temsilcilerinin borç sözleşmesini imzalamaya yetkili oldukları yönünde açıklama yaptı. Bunun üzerine borçlanmaya aracılık yapan müesseseler piyasadan talep toplamaya başladılar. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin ilk borçlanması gerçekleşti. Alınacak borcun tutarı 5 milyon sterlin, ihraç bedeli % 80, faiz oranı % 6, amortizasyonu % 4 ve süresi 33 yıldır. Kredinin yıllık masrafı 210.000 sterlindi. Ancak antlaşma tarihinden itibaren 15 yıllık sürenin bitiminden sonra Osmanlı Devleti tüm borçlarını peşinen ödeyebilirdi⁶⁶. Borçlanma için ilk başta şart olarak ileri

⁶¹ Şevket K. Akar- Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*, İstanbul 2003, s.8.

⁶² BOA., *Hariciye Nezareti, Tercüme Odası (HR. TO.)*, no: 52/78.

⁶³ BOA., *İ. HR. no: 5529, lef: 2*, (29 Temmuz 1854).

⁶⁴ Anderson, *a.g.m.*, s.51.

⁶⁵ Yerasimos, *a.g.e.*, s.693.

⁶⁶ Akar-Al, *a.g.e.*, s.8; Lewis, *a.g.e.*, s.446; Velay, *a.g.e.*, s.82; Kazgan, *a.g.e.*, s.27; Açıba, *a.g.e.*, s.53-54; Andreas David Mordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, (Çev. Gertraude Songu-Haberman; Önsöz: Erol Eyüpazarcı), İstanbul 1999, s.312; Donald C. Blaisdell, *Dünyân-ı Umûmiye (Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi)*, (Türkçesi: Ali İhsan Dalgıç), İstanbul 2008, s.38.

sürülen kefalet maddesi İngiltere hükümeti tarafından uzun süre kabul edilmemiş olmasına rağmen yine de borç bulunabilmişti⁶⁷.

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nın yarattığı ekonomik bunalımdan dolayı ilk defa 24 Ağustos 1854'de Dent Palmer and Company ve Goldschmid and Company'yi adli müesseselerden dış borç almıştır⁶⁸. Alınan borca karşılık Sultan Abdülmecit'in de verdiği garanti ile Mısır vergisinin bir kısmı karşılık olarak gösterildi. Mısır vergisinin teminat olarak gösterilen kısmı Londra ile Paris bankalarında eşit şekilde taksim edilecek ve doğrudan doğruya Mısır Valisi tarafından İngiltere bankasına yatırılacaktır. Yapılan kontratın birer nüshası borçlanma şartları gereğince adı geçen bankalarda saklanacaktır⁶⁹. Alınan kredinin ilk taksiti 22 Ağustos'ta son taksiti ise 19 Aralık'ta olmak üzere yılsonuna kadar Osmanlı hazinesine ödenecekti. Kredinin geri ödemesi ise altı aylık taksitler halinde Mısır Valisi tarafından Londra bankalarına yapılacaktı. Osmanlı Devleti aldığı bu ilk borcun 3 milyonluk kısmını kullanırken, 2 milyonluk kısmını ileride kullanacağını ifade etmişti. Çünkü 2 milyonluk kısmı kullanmama hakkı vardı⁷⁰.

Alınan borçtan masraflar düştükten sonra devletin eline geçen miktar 2.500.000 sterlin idi. Ancak bu para savaş masraflarını karşılamak için yeterli değildi. Çünkü savaş masrafının her yıl için 2.800.000 sterlin tutacağı tahmin ediliyordu⁷¹. Yani borç antlaşması imzalandığı vakit alınan borç paradan geriye herhangi bir şey kalmamış daha şimdiden tamamı harcanmış oluyordu. Hatta tahmin edilen savaş masrafının bile altında kaldığından kısa süre sonra yeni borçlanma yoluna gidilmekten başka çare yoktu.

Meclis-i Vükela'da yapılan toplantıda yeni bir borçlanmanın İngiltere ve Fransa'nın kefaleti olmadan alınamayacağı tahmin edilerek, ilgili devletlerin sefaretleri ile görüşülmesi kararına varıldı. İlgili sefaretlerle yapılan toplantıda, devletin gelir ve giderinin sulh zamanında dengeli olduğu halde savaş masraflarının olağanüstü derecede arttığından, normal gelirlerle bu giderlerin karşılanamadığı hatta alınan borçla bile bu masrafların karşılanmasının mümkün olmadığı ifade edilmişti. Devam eden savaşın masraflarını karşılayabilmek amacıyla; 5 milyonluk yeni bir borçlanmaya gidilecek, alınacak krediye Mısır vergisinin önceki borç için teminat gösterilen kısmından kalan ile Beyrut ve İzmir gümrükleri karşılık gösterilecektir. Osmanlı Devleti kendi kendine borçlanmaya giderse maliyet çok yüksek olacağından müttefik devletlerin

⁶⁷ BOA., İ. HR. no: 5529, lef: 1, (12 Ağustos 1854).

⁶⁸ B. Lewis, "Duyun-ı Umumiye", *EF.*, Vol. II, s.677; Türkel Minibaş, "İlk Kez Kırım Savaşı için Borçlanıldı-Dış Borçla 140 Yıl", *Ekonomik Forum*, İstanbul 1994, s.68-69.

⁶⁹ BOA., İ. HR. no: 5596, (7 S 1270 / 30 Ekim 1854); Velay, *a.g.e.*, s.81; Yerasimos, *a.g.e.*, s.693.

⁷⁰ Akar-Al, *a.g.e.*, s.8; Velay, *a.g.e.*, s.82.

⁷¹ Velay, *a.g.e.*, s.82.

kefaleti ile daha düşük maliyetli bir borçlanmaya gidilecekti. Borçlanmanın iki devletin kefaleti ile olması halinde harcamaların kontrolü için daha önceki borç antlaşması sırasında kurulmasına karar verilen karma denetim komisyonunun da ikinci kez kurulacağı ayrıca belirtildi. Elçiler durumu kendi hükümetlerine bildireceklerini ifade ederken, ayrıca savaş başladığından beri Osmanlı Devleti'nin ne kadar masraf yaptığının ve daha ne kadar masraf yapması gerektiğinin ayrıntılı bir şekilde tespit edilmesini istediler. Elçilerin diğer bir talebi ise gelecekte de böyle sıkıntıların yaşanmaması için bir an evvel mülki ve mali alanlarda ıslahat yapılmasıdır. Babıali hemen harekete geçerek ilgili dairelerin savaşın başından beri aldıkları paraları nerelere harcadıklarına dair dökümleri bir an evvel hazineye göndermelerini istedi⁷².

Avrupa piyasalarından yapılacak ikinci borçlanma için Kostaki Musurus Paşa girişimlere başlamıştır. İngiltere ve Fransa yapılacak ikinci borçlanma için kefil olacaklarını ifade etmişlerdi. Babıali bu olumlu hava içerisinde bir ara alınacak borcun miktarını 8.000.000 sterline çıkararak daha önce alınan ve 3.000.000 sterlinlik kısmı kullanılmış olan ilk borçlanmayı kapatmayı düşünmüştür. Böylelikle Mısır vergisinin tamamı yapılacak ikinci borçlanma için teminat olarak verilebilir ve devlet sadece bir yere borçlanmış olurdu. Ancak Lord Palmerston'un bu girişime destek vermemesi üzerine bundan vazgeçilmiştir⁷³. Yapılacak ikinci borçlanmaya Mısır vergisinin yanında İzmir ve Suriye gümrük gelirleri teminat olarak gösterilecekti. İngilizler yapılacak borç antlaşmasına harcamaların kontrolüne dair bir madde konması hususunda ısrarcı olmuşlardır. Fakat Kostaki Musurus Paşa, böyle bir maddenin devletin namusuna dokunacağını ifade ederek karşı çıkmıştır. Bunun yerine harcamaların kontrolü için bir talimatname hazırlanacağına dair taahhütte bulunmuştur. İngilizlerin bu teklifi kabul etmeleri üzerine ikinci borçlanmanın önünde hiçbir engel kalmamıştır⁷⁴.

İngiltere ve Fransa'nın, "*geliri savaşın sürdürülmesinde kullanılmak*" şartıyla kefil oldukları ikinci borç antlaşması 27 Haziran 1855'te imzalandı. Alınacak borç para 5.000.000 sterlin olup, emisyon oranı 25/8 sterlin, % 4 faiz, % 1 komisyon ve yıllık 250.000 sterlin masrafla Mısır vergisinin önceki borçtan kalan kısmı ile İzmir ve Suriye gümrükleri gelirleri karşılık gösterilerek alınmıştı. Geri ödemesi yine 6 ayda bir olmak üzere Haziran ve Aralık aylarında İngiltere Bankası aracılığıyla yapılacaktı⁷⁵.

⁷² BOA., *İrade, Meclis-i Mahsusa (İ. MMS.)*, no: 162, (11 N 1271 / 28 Mayıs 1855); Akar-Al, *a.g.e.*, s.9-10; Anderson, *a.g.m.*, s.54; Velay, *a.g.e.*, s.82-83.

⁷³ BOA., *İ. MMS.* no: 167, (7 L 1271 / 23 Haziran 1855); Akar-Al, *a.g.e.*, s.10.

⁷⁴ BOA., *İ. HR.* no: 6055, (23 Haziran 1855); Akar-Al, *a.g.e.*, s.11.

⁷⁵ BOA., *Name-i Hümayun Defteri (NMH.d.)*, no: 12, s.117-118, (28 Şevval 1271 / 14 Temmuz 1855); BOA., *Sadaret Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemi Belgeleri, (A. DVN. NMH.)*, dos. 12, ves. 129, (28 Şevval 1271 / 14 Temmuz 1855); Aynı belge için

Osmanlı Devleti'nin ikinci dış borçlanma için garanti olarak tahsis ettiği gelirler şöyleydi⁷⁶:

Mısır vergisinden serbest kalan	1.800.000	Frank
İzmir gümrük hasılatı	2.500.000	“
<u>Suriye gümrük hasılatı</u>	<u>2.000.00</u>	<u>“</u>
Toplam	6.300.000	“

Borçlanma sırasında İngiltere ve Fransa'nın kefaletleri alınmıştı. Ancak bu kefaletin geçerliliği her iki devletin meclislerinin onayına bağlıydı. Fransa Meclisi, kefalet maddesini herhangi bir zorluk çıkarmadan onaylarken, İngiliz Meclisi'nde ağır eleştirilere maruz kalan hükümet uzun uğraşlar sonunda onay alabildi⁷⁷.

İngiltere ve Fransa devletleri borçlanmaya kefil olurlarken elde edilecek paranın savaş masraflarına harcanmasını denetleyecek ve hazine hesaplarını inceleyecek iki komiser atama hakkını aldılar. İngiltere adına Lord Hobart ve Fransa adına ise Marguis de Plœuc komiser olarak atanmıştı⁷⁸. Osmanlı Devleti'nin sırf borç alabilmek amacıyla kabul ettiği bu komisyon yabancıların Osmanlı Devleti'nin iç işlerine ciddi bir müdahalesi ve müttefiklerin hükümete olan güvensizliklerinin göstergesidir.

Osmanlı Devleti'nin ilk borçlanma girişimleri sırasında Fransız Dışişleri Bakanı Thouvenel, alınacak borç paranın harp masraflarına harcanmasını denetlemek üzere karma bir denetim komisyonunun kurulması gündeme getirmişti⁷⁹. Aynı şekilde Lord Stratford'da alınacak paranın yönetilmesi hususunda bir komisyonun kurulmasının gerekliliğini Mustafa Reşit Paşa'ya söylemişti⁸⁰. Hatta buna dair bir plan hazırlayan Lord Stratford'a göre komisyon, üç Osmanlı, bir İngiliz ve diğeri Fransız olmak üzere beş üyeden

bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, s.58-60; Karakoç Sarkis, *Külliyyât-ı Kavânîn*, no: 2825; *Muâbedât Mecmuası*, Cilt: IV, TTK, Ankara 2008, s.224-227; *The Times*, no: 22123, (3 August 1855), s.8; Anderson, *a.g.m.*, s.55; İsmail Hami Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: 4, TTK, Ankara 1955, s.167; Velay, *a.g.e.*, s.83; Blaisdell, *a.g.e.*, s.38.

⁷⁶ Yerasimos, *a.g.e.*, s.695.

⁷⁷ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.52; Velay, *a.g.e.*, s.85-86.

⁷⁸ Açıba, *a.g.e.*, s.55; Blaisdell, *a.g.e.*, s.39; Rıfat Önsoy, *Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Ankara 1999, s.47.

⁷⁹ BOA, İ. HR. no: 5466, lef: 9, (9 L 1270 / 5 Temmuz 1854).

⁸⁰ Akar-Al, *a.g.e.*, s.13.

oluşacaktı. Kurulacak komisyon hükümetten bağımsız olacak ve yapılan harcamaların kontrolünü yapacaklardı⁸¹.

Yapılan girişimler sonucunda ilk borç antlaşması imzalandıktan sonra karma denetim komisyonu kurulması çalışmalarına hız verildi. 11 Ekim 1854'de 5 komisyon üyesinin isimleri açıklandı. Komisyonda görev yapmak için Osmanlı Devleti, Hazine-i Celile-i Masarifat Muhasebecisi Mehmet Raşit Bey'i, Meclis-i Vala'dan Mehmet Nazif Bey'i ve Kabuli Efendi'yi üye olarak belirlerken⁸², İngiliz Büyükelçiliği Galata bankerlerinden D. Revelaky'i, Fransa Büyükelçiliği ise yine Galata bankerlerinden David Glavany'i üye olarak tayin etmişti. Komisyon başkanı ise Mehmet Nazif Bey olmuştu⁸³. Kurulda Fransa ve İngiltere adına iki maliye genel denetmeni bulunacaktı. Komisyonda, Fransa adına Doğu Ordusu hesaplarına bakan Maliye Umumi Müfettişi Mösyö Cadrossi, İngiltere adına ise Osmanlı Bankası Müdürü M. Falconnet görev almıştı⁸⁴.

Kısa bir süre sonra ikinci borçlanma çalışmalarına başlanınca harcamaların kontrolü için kurulmuş olan komisyonun ikinci defa kurulması gündeme geldi⁸⁵. Komisyonun kuruluş aşamasında İngiltere ve Fransa sefaretleri tarafından hazırlanan taslak layiha Babıali'ye sunuldu⁸⁶. Babıali tarafından bazı maddeleri uygun bulunmasa da borçlanmanın gecikmemesi için harcamaların denetimi usulünün kabul edilmiş olmasından dolayı layihaya onay verildi. Yapılan görüşmeler neticesinde mevcut talimatname üzerinde yapılan bazı değişikliklerle 17 Ocak 1856 tarihinde komisyonun 11 maddelik talimatnamesi kabul edilmiş oldu⁸⁷. Komisyon 24 Ocak 1856'da resmen çalışmaya başladı. Buna göre komisyon, Avrupa'dan İngiltere ve Fransa'nın kefaletiyle alınan borç paranın harcanmasını denetleyecek, Osmanlı, İngiltere ve Fransa devletlerince belirlenecek üyelerden oluşacaktı. Komisyonun borçlanmadan ödenecek tüm harcamaları onaylama ve denetleme gibi oldukça önemli yeni bir görevi vardı. Özellikle Batılı iki üye resmi mali uzman olacaktı. Bu şart Fransız Maliye Bakanı tarafından teklif edilmiş ve İngiliz Clarendon tarafından da uygun bulunduğu gibi Osmanlılara maliyelerine dirlik ve düzen gibi şeyleri nasıl getireceklerini

⁸¹ Anderson, *a.g.m.*, s.52-53; Lewis, *a.g.e.*, s.446; M. Belin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*, Ankara (Şubat) 1999, s.476.

⁸² BOA., İ. MMS. no: 76, (27 Z 1270 / 20 Eylül 1854); Akar-Al, *a.g.e.*, s.14.

⁸³ Akar-Al, *a.g.e.*, s.14; Anderson, *a.g.m.*, s.53, (dipnot: 37).

⁸⁴ Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, (Çeviri: Kerem Işık), İstanbul 2007, s.89; Belin, *a.g.e.*, s.476, (dipnot: 1).

⁸⁵ BOA., İ. MMS. no: 162, (11 N 1271 / 28 Mayıs 1855).

⁸⁶ BOA., İ. HR. no: 6356, lef: 2, (Selh Ra 1272 / 12 Aralık 1855); BOA., A. AMD. dos. 71, ves. 20, (1855); Akar-Al, *a.g.e.*, s.19.

⁸⁷ BOA., İ. MMS. no: 234, (9 Ca 1272 / 17 Ocak 1856); Akar-Al, *a.g.e.*, s.19.

öğrenmeleri için bir şans olarak değerlendirmeleri tavsiyesinde bulunmuştu⁸⁸. Kurulan ikinci karma denetim komisyonunda Osmanlı Devleti adına başkan sıfatıyla Kani Paşa⁸⁹, Raşit Bey, Kabuli Efendi ile Paris Sefiri Mehmet Cemil Efendi yer almıştır⁹⁰. Komisyonunda Fransa adına Mösyö Cadrossi ve İngiltere adına Edmund Hornby görev aldı⁹¹.

Harcamaların denetlenmesi amacıyla oluşturulan her iki denetim komisyonundan da yeterli verim alınamamıştır. Osmanlı bürokratlarınca işin yavaşlatılması, doğru bilgi verilmemesi veya verilen bilgilerin saklanması gibi yollarla komisyonun çalışmaları engellenmiştir. İlk başta Osmanlı Devleti adına komisyonda bulunan üyeler yabancı komisyon üyelerini sessiz, kibar ve idare edilmeleri kolay insanlar olarak görmüşlerdir. Ancak, yabancı komisyon üyelerinin çalışma planlarını gördükten sonra hiçte öyle düşündükleri gibi olmadıklarını anlamışlardır. Hatta bir İngiliz tacirinin belirttiğine göre, Osmanlı üyeleri komisyona çok öfke duyduklarından kendi paralarını harcamak için yabancı üyelerin rızasını alarak Osmanlı Devleti'ni küçük düşürmeyi asla kabul etmeyeceklerini ve yabancı üyelerin sabırları taşınca kadar bu ısrarlı tavırlarını sürdüreceklerini ifade etmişlerdir⁹².

3. İane Usulü

Kırım Savaşı'nın finansmanı için müracaat edilen bir diğer kaynak ise, iane-i cihadiye, iane-i nakdiye, iane-i askeriye ile halkın ve memurların gönüllü yardımlarını kapsayan ianelerdir.

Babialı tarafından harp masrafları ve orduların zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere alınan tedbirlerden bir diğeri ise halktan *iane-i nakdiye* adıyla para toplanması olmuştur⁹³. Ayrıca, 8-9 Ağustos 1853 tarihinde toplanan Meclis-i Meşveret'te, 1000 kuruştan fazla maaş alanlara maaşlarının beşte birinin ödenmesi yani beşte dördünün hazineye gelir olarak alınması, *iane-i cihadiye* namıyla halktan para toplanması, zenginlerden gelecek yılın vergisinin peşin olarak alınması, sikke-i mağuşa çıkarılması, sarraftan borç alınması, Padişah başta olmak üzere yüksek rütbeli memurların hazine rahatlayınca

⁸⁸ Anderson, *a.g.m.*, s.58; Komisyonun görev ve yetkilerine dair bkz. BOA., İ. MMS. no: 234, (9 Ca 1272 / 17 Ocak 1856).

⁸⁹ BOA., İ. DH. no: 21588, (13 S 1272 / 25 Ekim 1855); BOA., A. MKT. UM. dos. 213, ves. 84, (18 S 1272 / 30 Ekim 1855); BOA., Sadaret Mektûbi kalemî Mühime Kalemî Belgeleri (A. MKT. MHM.), dos. 80, ves. 75, (2 R 1272 / 12 Aralık 1855); A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.97.

⁹⁰ BOA., A. AMD. dos. 71, ves. 21, (1272 / 1855).

⁹¹ BOA., A. AMD. dos. 71, ves. 54, (1856); BOA., İ. DH. no: 23202, (24 Z 1272 / 26 Ağustos 1856); Anderson, *a.g.m.*, s.59; Hornby, *a.g.e.*, s.90.

⁹² Hornby, *a.g.e.*, s.90.

⁹³ A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.94.

almak üzere maaşlarını birkaç ay almamaları gibi fikirler ileri sürüldü⁹⁴. Yine 1 Kasım 1853 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsus'ta harp masraflarını karşılamak için Ekim 1853 ile Şubat 1854 tarihleri arasında hazineye acilen lazım gelen 300.000 kesenin en az bir kısmının taşrada toplanmış olup memur, müdür ve muhtarlar zimmetinde kalarak hazineye gönderilmeyen vergilerin tahsiliyle karşılanmasına karar verildi. Alınan karar gereğince 10 Kasım 1853 tarihli irade ile 3 maddelik bir talimat hazırlanarak taşra defterdarları, mal müdürleri ve kaymakamlara gönderilerek baki kalmış olan vergilerin acilen hazineye gönderilmesi istendi⁹⁵.

Babialı, hazinenin sıkıntısını giderebilmek için çaba harcarken Sinop baskınından hemen sonra henüz devlet tarafından herhangi bir yardım talebi olmamasına rağmen halk kendiliğinden harekete geçti. İstanbul ve taşrada yaşayan bazı şahıslar hayvan ve nakdi yardımlar yapmaya başladılar. Bu bağlamda olmak üzere astarcı esnafı kendi aralarında topladıkları hayvan bedelini Kethüdalara aracılığıyla İhtisab Nezareti'ne göndermişlerdi⁹⁶.

Tüm tedbirlere rağmen hazinenin ekonomik sıkıntısının önü alınamıyordu. Bunun için 27 Mart 1854 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsus'ta halkın hem bedenen hem de bedelen yardım yaparak bu hayırlı hizmete iştirak etmeleri benimsendi⁹⁷. Yine, alınan başka bir kararla hazineye borcu olanların en kısa zamanda borçlarını ödemeleri aksi takdirde emlak veya maaşlarından tahsil edileceği ilan edildi⁹⁸. Meclis-i Mahsus'ta alınan karar gereğince "*iane-i harbiye*" ve "*iane-i cihadiye*" adıyla yardım kampanyası düzenleneceği halka ilan edilerek herkesin "bedenen olduğu gibi bedelen de" mali gücüne göre kampanyaya katılmaları istendi⁹⁹. Aslında harp zamanlarında halktan yardım toplanması usulü yeni bir uygulama değildi. Kentlilerin ödedikleri ve "*iane-i cihadiye*" ve "*ımdad-ı seferiye*" adıyla iki çeşit vergi vardı. İane-i cihadiye, II. Mahmud zamanında Redif askeri teşkilatının giderlerini karşılamak amacıyla iki taksit halinde toplanırken; İmdad-ı seferiye ise seferberlik ilan edilince sefere katılacak valiler tarafından olağanüstü giderleri karşılamak amacıyla alınan, miktarı hükümet merkezinde belirlenen vergiydi¹⁰⁰. Bu sıkıntılı dönemde eski bir usul olan "*iane-i cihadiye*" uygulamaya konulmuştu. Albay rütbesinden yukarı bütün devlet memurlarından, ordu ve donanma dahil

⁹⁴ BOA., HR. SYS. 1188, *göm.* 13, *lef:* 89, (9 Za 1269 / 14 Ağustos 1853). Bu belgede meclis-i meşverete katılan 21 kişinin mührü vardır.

⁹⁵ BOA., İ. DH. no: 17751.

⁹⁶ *Takvim-i Vekâyi (TV.)*, *def'a:* 496, (7 Ra 1270 / 8 Aralık 1853).

⁹⁷ BOA., İ. MMS. no: 17, (27 C 1270 / 27 Mart 1854); Besim Özcan, *Kırım Savaşı'nda Mali Durum ve Teb'anın Harb Siyaseti (1853-1856)*, Erzurum 1997, s.36-38.

⁹⁸ Özcan, *a.g.e.*, s.38.

⁹⁹ *TV. def'a:* 503, (20 B 1270 / 18 Nisan 1854); Özcan, *a.g.e.*, s.38-39.

¹⁰⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997, s.144-147.

İstanbul şehri zenginlerinden iane-i cihadiye adıyla toplanacak vergiyi tespit etmek üzere ulemeden bir meclis teşkil edildi. Bu meclisin belirlediği listeler dairelere gönderiliyor, bir nevi mecbur tutulan ordu mensupları belirtilen meblağı ödüyordu. Bu miktar subaylarla memurlar için maaşlarının üçte biri kadardı. Bunun yanında vilayetlerden de iane-i cihadiye namıyla paralar gönderiliyordu. Sadece nakit para değil ordunun ihtiyacı olan her türlü malzeme talep ediliyordu¹⁰¹. Bu bağlamda olmak üzere Yanya'ya bağlı Berat kazası Sandık emini Salih Efendi 200 kuruş maaşını “iane-i cihadiye” olmak üzere hazineye terk etmişti. Yine, Gelibolu Sancağı'na bağlı Şarköy kazasından istenen 950 res koyun tedarik edilemediğinden bunun bedeli olan 30.000 kuruş ve Ergani Madeni Hümayunu Sancağı dahilindeki kazalar ahalipleri ise 25.000 kuruşu “iane-i cihadiye” olmak üzere hazineye vermişlerdi¹⁰².

Kırım Savaşı, Ortodoks-Rum mezhebi ile Katolik mezhebi arasındaki üstünlük mücadelesinden kaynaklanmış olmasına rağmen hazinenin sıkıntısını gidermek amacıyla para yardımı yapanlar arasında İstanbul Rum Patriki ile Kudüs-i Şerif Patriki'nin yanında, Turusina Manastırı nazırıyla, Kuşadası, Köstendil, Kayseri, Ereğli, Tekfurdagi, Kapudağ, İzmit, Kadıköy, Tarabya, Amasya, Dimetoka, Narda, Sisam, Niş ve Diyarbekir metropolidleri ve bazı kiliselerin piskoposlarının da aralarında bulunduğu cemaat ileri gelenlerinin olması dikkati çekmektedir. Cemaat ileri gelenlerinden 30 kişi 909,5 keselik (yani 454.750 kuruş) nakdi yardım yapmıştı¹⁰³. Ayrıca, çeşitli eyaletlerde yaşayan Rumların yanında Katolikler, Ermeniler ve Yahudilerin de aralarında bulunduğu cemaatler büyük miktarlarda nakdi yardımlar yapmıştır¹⁰⁴. Yine devletin çeşitli kademelerinde görev yapan 49 devlet memuru askerin acilen ihtiyaç duyduğu giyecekleri dikmek üzere çalışmaya başlamışlar ve kısa sürede 1350 don, 1350 gömlek ve 225 hırkayı diktirerek Anbar-ı Amire'ye teslim etmişlerdi¹⁰⁵. Ayrıca halk kendiliğinden hevese gelmiş kudreti nispetinde yardımlarda bulunmuş, askerin kışın giymesi için hırkalar, don, gömlek ve hırka dikmişlerdi. Esnaf mal yanında para da veriyordu¹⁰⁶. Vali, mutasarrıf, kaymakam, defterdar ve mal müdürü gibi devletin ileri gelen memurları sık sık yardım toplayarak hazineye gönderiyorlardı. Savaşın ilanından iki gün sonra 6 Ekim 1853 tarihli bir belgede

¹⁰¹ S. Adolphus Slade [Müşavirpaşa], *Türkiye ve Kırım Harbi*, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Askeri Matbaa, İstanbul 1943, s.122.

¹⁰² CH. nr. 723, (22 R 1271 / 10 Ocak 1855).

¹⁰³ TV. def'a: 504, (9 Ş 1270 / 7 Mayıs 1854).

¹⁰⁴ Özcan, a.g.e., s.140-156.

¹⁰⁵ CH. nr. 657, (21 1270 / 23 Kasım 1853); Rumeli varidat muhasebesi kalemi mümeyizleri efendiler ile kalem mukayyidi ve kalfa efendilerinin 3500 kat don, gömlek diktirmelerine dair bkz. CH. nr. 658, (27 1270 / 29 Kasım 1853); CH. nr. 660, (9 Ra 1270 / 10 Aralık 1853).

¹⁰⁶ Salih Hayri, *Kırım Zafernâmesi-Hayrâbât*, (Hazırlayan: Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s.83-84.

yer alan bilgilere göre Rumeli ve Anadolu kıtalarında bulunan ve yukarıda saydığımız memurlardan 81'i kendi aralarında 1.447.248 kuruş nakit parayı toplayarak hazineye göndermişlerdi¹⁰⁷. Üsküp eyaleti dahilinde bulunan Kalkandelen ve Gilan kazasının müdür, naip ve memleket ileri gelenleri Sofya ordu-yı hümayunu için 18 res top çeker bargir vermişlerdi¹⁰⁸. 18 Nisan 1854 tarihinde nakdi yardım yapılmasına dair çıkarılan ilanname üzerine Mecâlis-i Âliyye'ye Memuru Rauf Paşa, Şeyhülislam Arif Efendi, Sadrazam Mustafa Paşa, Tophane Müşiri Fethi Paşa, Serasker Rıza Paşa, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Maliye Nazırı Safveti Paşa, Meclis-i Vala Reisi Şekip Paşa ile Kaptan-ı Derya Mehmet Paşa'nın da aralarında bulunduğu ileri gelen devlet adamları 4160 keselik (yani 2.080.000 kuruş) nakdi yardım yapmışlardı¹⁰⁹. Yine, yüksek rütbeli devlet memurlarından oluşan 154 kişi 3419 keselik (yani 1.709.500 kuruş) nakdi yardım yapmışlardı¹¹⁰. Ayrıca Mısır Valisi Abbas Paşa savaşın henüz başlarında 10.000 kese tutarında para yardımında bulunmuştu¹¹¹.

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde yapılan yardım kampanyaları daha çok devlet girişimleriyle gerçekleşiyordu. Osmanlı Devleti'nin yaptığı bağış kampanyalarının asıl amacı hazinenin yükünü hafifletmektir. Bunun içinde askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak hırka, çamaşır gibi elbiseler ile at gibi hayvan bağışları yapılmaktaydı. Bunun yanında büyük miktarlarda nakit para bağışları da yapılmıyordu. Bu bağışların hazırlanmasında nazır ve bürokratların yanı sıra Padişah ve haremde önemli rol oynamıştı. Yani devlet yardım kampanyalarında teşvik ve denetim olmak üzere iki görevi de birlikte yürütüyordu. Buna karşılık müttefik devletlerden Fransa'da da yapılan yardım kampanyaları Osmanlı Devleti'yle benzerlik gösterirken, İngiltere de ise kampanyalar daha çok hayır cemiyetleri tarafından yürütülmüştür. Genellikle bu kampanyalar balo düzenlenmesi ve piyango satışları gibi çeşitli etkinliklerle yürütülmüştür. İngiltere'de yapılan yardımlar sık sık Journal de Constantinople ve The Times gazetelerinde yayınlanmıştır¹¹².

Osmanlı hükümetinin mali sıkıntıyı gidermek için müracaat ettiği bir diğer yöntem ise askerlik hizmetinden muaf gayrimüslim tebaanın ödediği haraç vergisinin *iane-i askeriye* şeklinde toplanmasıdır¹¹³. Bu vergi 40 yaşını geçmiş

¹⁰⁷ BOA., İ. MVL. no: 11303.

¹⁰⁸ BOA., İ. DH. no: 18775, (Selh C 1270 / 29 Mart 1854).

¹⁰⁹ TV. def'a: 503, (20 B 1270 / 18 Nisan 1854).

¹¹⁰ TV. def'a: 504, (9 Ş 1270 / 7 Mayıs 1854).

¹¹¹ Salih Hayri, *a.g.e.*, s.32.

¹¹² Bkz. Alexandre Toumarkine, "Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı'da Hayırseverlik, Filantropi ve Vatansever Bağışlar", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İÜEF Tarih Araştırma Merkezi (Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006), İstanbul 2007, s.45-52.

¹¹³ BOA., A. AMD. dos. 62, ves. 30, (1271 / 1855).

gayrimüslim tebaadan alınır¹¹⁴. Meclis-i Ali Tanzimat ve Meclis-i Umur-ı Askeriye-i Muvakkati bir araya gelerek haraç vergisinin iane-i askeriye şeklinde toplanmasına karar verdi. Hazırlanan talimat eyalet ve sancak yöneticilerine gönderildi. Bu talimata göre; iane-i askeriye, Eylül 1855'den itibaren toplanacak olup, kişi bedeli 5000 kuruştur. Kaza ve nahiyelerde vergilerin dağıtımı ve toplanması memurlar ile rüesa-ı millete bırakılmıştır. Köylerde ise verginin dağıtımı ve toplanması muhtar ile kocabaşılara bırakılırken, yine köylerde verginin miktarı halkın durumuna göre belirlenecekti¹¹⁵.

Hazinenin içinde bulunduğu sıkıntıyı gidermek amacıyla başvuru yöntemlerinden birisi de orduda bulunan subayların ve yüksek rütbeli devlet memurlarının maaşlarının beşte birini hazineye terk etmeleri usulüdür¹¹⁶.

Yardım kampanyasının başladığı tarihten itibaren her kademedeki devlet memurlarının yanı sıra halkın yaptığı nakdi yardımlara dair arşiv kayıtlarından B. Özcan tarafından yapılan tespite göre, 44.074.742 kuruş toplanmıştır. Bu yardımlar içinde gayri müslim tebaanın yaptıkları yardımların miktarı ise 1.477.734 kuruş tutmaktadır¹¹⁷.

4. İane Usulü Olarak Halk ve Memur Yardımlarını Gösteren Bir Defter¹¹⁸

İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti, savaşı Kırım yarımadasında sürdürmeye karar vermişler ve Eylül 1854'de ordularını Sivastopol önlerine yığmaya başlamışlardı. Fakat kış mevsimi yaklaşmış ve askerlerin soğuk havadan en az şekilde etkilenmesi için en kısa sürede hırka, çorap ve eldiven gibi giyecek malzemelerinin tedarik edilmesi istenmişti. Yüksek rütbeli devlet memurları ile halk tarafından aynen ve nakden takdim kılınan parayla hazırlanan hırka, çorap ve eldiven gibi malzemeler Kırım tarafına gönderilmiştir. Giyecek ve para yardımı yapanların isimlerinin Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis gazetelerinde parça parça yayınlanması düşünülmüş ise de bunların

¹¹⁴ Eugéne Morel, *Türkiye ve Reformları*, (Çeviren: S. Belli), Ütopya, (2. baskı), Ankara 2000, s.187.

¹¹⁵ BOA., *Cevdet, Askeriye (C. AS.), no: 15744*, (Eylül 1855).

¹¹⁶ Slade, *a.g.e.*, s.122.

¹¹⁷ Özcan, *a.g.e.*, s.90, 156. Ayrıca bu eserde, devlet ricali, çeşitli kademelerdeki devlet memurları ile esnaf yardımları ve eyaletler ile gayrimüslim tebaadan toplanan yardımlar tablolar halinde sunulmuş ve son derece ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

¹¹⁸ "Kırım cânibinde bulunan asâkir-i hazret-i mülûkânenin muhâfaza-i vücûdları zımında vükelâ-yı fihâm-ı Saltanat-ı Seniyye ve memûrîn-i ve sâire taraflarından aynen takdim kılınan ve bedel olarak virilib komisyonu cânibinden i'mâl ittirilen hırkalar ile kezâlik zevât-ı müşâr ve mûmaileyhim taraflarından i'tâ olunan ve komisyon-ı mezkûr ma'rifetiyle mübâya' kılınan eşyâ-yı sâirenin ve kûsûr-ı mevcûd-ı sandık olub bundan böyle lüzûmuna göre sarf olunacak mebâligin defteridir.", (y.y./t.y.). (Bundan sonra "Komisyon Defteri" olarak kısaltılacaktır.)

karşılabileceği düşüncesiyle komisyonun aldığı karar üzerine bir defteri düzenlenmişti¹¹⁹. Defterin tamamı 100 sayfadır. Aynı ve nakdi yardım yapanların isimleri ile ne kadar para veya giyecek verdikleri defterin 2-96.sayfaları arasında yazılmıştır. 97-99. sayfalar arasında ise toplanan 1.265.585 kuruşun (yani 12 yük¹²⁰ 65.585 kuruş), nerelere sarf edildiği listeler halinde belirtilirken, 100. sayfada ise paranın toplanmasını ve harcanmasını kontrol eden komisyonun raporu vardır. Bu rapora göre, 7.598 adet aba hırka ve 1.265.585 kuruş para toplanmıştır. Toplanan bu paradan da 572.002,5 kuruş 12 paraya yeni hırkalar diktirilmiştir. Kalan 693.582 kuruş 8 parayla ise askerlerin savaş alanında ihtiyaç duydukları diğer malzemeler satın alınarak gönderilmiştir. Askerlerin nelere ihtiyaçları olduğu ise Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya sorulmuş ve onun isteği doğrultusunda askerler için duhan (tütün), sabun ve kahve gibi maddeler satın alınmıştır. Paranın toplanmasını ve harcanmasını kontrol eden komisyonda Agob, Yusuf, Kabuli, Mehmet, Ahmed Vefik ve Subhi adlı kişiler yer almıştır¹²¹.

Yardım yapanlara ait listeler incelendiği vakit en üst derecedeki devlet memurundan en alt derecedeki devlet memuru olmak üzere halkın her kesiminden kişilerin bu yardım kampanyasına katıldıkları görülmektedir. Listeler incelendiği zaman; Sadrazam, Şeyhülislam, Rauf Paşa, eski sadrazam İzzet Paşa, eski sadrazam Hüsrev Paşa, Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan, Hariciye Nazırı Âli Paşa, Mehmet Ali Paşa, Mustafa Naili Paşa, eski Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, Fethi Paşa, Kapudan-ı Derya Halil Paşa, Ali Galip Paşa, eski sadrazam Sait Paşa, Meclis-i Vala başkanı Kamil Paşa, Meclis-i Tanzimat azası Mehmet Paşa, Rıfat Paşa, Ticaret Nazırı Safveti Paşa, Maliye Nazırı Şefik Paşa, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Hasib Paşa, Hassa Müşiri Reşit Paşa, Vasıf Paşa, Meclis-i Vala azası Mehmet Ali Paşa, eski Ticaret Nazırı Namık Paşa, Zabtiye Müşiri İzzet Paşa, Salih Paşa ve Meclis-i Tanzimat azası Hıfzı Paşa gibi devlet ve ordu idaresinde çok önemli mevkilerde yer alan pek çok kişinin adının geçtiği görülecektir. Bunun yanında, vali, mutasarrıf, kaymakam, naip ile sancak ve vilayet meclis azaları gibi yerel idareciler; kazasker, kadı, müftü, imam ve hafız gibi din adamları; saray görevlileri; onbaşı, çavuş, miralay, mirliva, yüzbaşı ve binbaşı gibi her rütbeden ordu mensupları; balıkçı, hasırcı, sarraf, kürkçü, şekerlemeci, sandıkçı, helvacı, ketenci, yumurtacı, soğancı, attar, duhancı, kasap, ekmekçi, basmacı, hamamcı, bıçakçı, arpacı, kazaz ve keçeci gibi esnaf mensupları ile esnaf yöneticileri; çeşitli yerlerin memleket ileri gelenleri yani vücûh-ı memleket mensupları; çeşitli yerlerin Katolik, Rum ve Ermeni milleti ile bunların temsilcileri olan milletbaşları veya kethüdalrı; çeşitli aşiret, köy ve

¹¹⁹ Fakat zaman zaman yardım listeleri her iki gazetede de yayınlanmıştır: Yardım listeleri için bkz. *CH. nr. 648, 650, 651, 657, 660, 778*; Yardım listeleri için bkz. *TV. def'a: 504, 505, 508, 509, 514*.

¹²⁰ Bir yük 100.000 kuruştur.

¹²¹ *Komisyon Defteri*, s.96-100.

kaza halkları; Hayriye tüccarı ve diğer tüccar esnafı ile çeşitli memuriyetlerde bulunan devlet memurlarının isimlerini görmek mümkündür¹²².

Kampanyadan toplanan paradan askerler için Amerikan bezi ve pazenden hırka imal ettirilmiştir. Hırka imali için satın alınan Amerikan bezi, pazen ve pamuğun miktarı ve tutarı şöyleydi¹²³:

Hırka imali için satın alınan malzeme	Miktar	Tutar: Kuruş-para
Amerikan bezi ve pazen	5.376 top	254.025,5 krş
Penbe (Pamuk)	14.523,5 kıyye ¹²⁴	151.486 krş
Toplam		405.511,5 krş

Satın alınan bezin top fiyatının 40-69 kuruş arasında, pamuğun kıyye fiyatının ise 6-12 kuruş arasında değiştiği görülmektedir. Satın alma işlemleri bir defada değil değişik zamanlarda gerçekleştirilmiştir.

Yine, imal edilen hırkalar için çeşitli kalemlerde harcamalar yapılmıştır. Bu harcama kalemleri ve tutarları ise şöyleydi¹²⁵:

Hırka imali için satın alınan malzeme, ürün veya hizmet çeşidi	Miktar	Tutar (Kuş-para)
Şerit	14.106 zira ¹²⁶	3.041 krş 17 para
Tire bezi	205.100 kıyye	7.468,5 krş 10 para
Hırka kesimi için		5.371 krş 10 para
Hırkaların çatısı yani dikimi için		16.009 krş
Hırkaların hallaciyesi için		12.014 krş 10 para
Hırkaların teyel yani eğreti dikimleri için		80.140 krş
Beyaz Amerikan bezinin boyası için		3.607,5 krş
Kıl çuvallar		20.280 krş
İp, urgan		18.559 krş
Eldiven	1200 adet	11.400 krş
Çorap	160 adet	1.040 krş
Toplam		178.930,5 krş

Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın isteği ile askerler için tütün, sabun ve kahve satın alınmıştır. Satın alınan ürünlerin miktarı ve tutarı şöyledir¹²⁷:

¹²² Komisyon Defteri, s.2-96.

¹²³ Komisyon Defteri, s.97.

¹²⁴ Kıyye, okka adlı eski ağırlık ölçüsü olup 400 dirhem bir kıyye olarak kabul edilmiştir. Bir dirhem 3,207 grama karşılık gelmekte, bir kıyye ise yaklaşık 1,282 kg'dır. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s.86.

¹²⁵ Komisyon Defteri, s.98.

¹²⁶ Osmanlı devletinde kullanılan bir uzunluk ölçüsü olup, arşın tabiri ile aynı manada kullanılmıştır. Zirâ' ve arşın 68 cm'ye karşılık gelmektedir. Sertoğlu, *a.g.e.*, s.18.

Satın alınan ürün	Kıyye	Kuruş
Kahve	10.058	82.073 krş 8 para
Tütün+hamaliye ücreti	35.070	368.235+308=368.543 krş
Sabun	41.845,5	211.493 krş
Toplam		662.109 krş 8 para

Buraya kadar toplanan paradan 1.246.551 kuruşun harcandığı görülmektedir. Kalan paradan 16.726 kuruş ise, satın alınan eşyalar ile hırka, çorap ve eldiven gibi giyeceklerin nakliyesi gibi çeşitli kalemlerde harcanmıştır. Bu harcama kalemleri şöyledir¹²⁸:

Harcama kalemi	Kuruş
Hırka ambarında müstahdemlere ve ağalara	3800
Hırka hamaliyesi	4795
Satın alınan penbelerin hamaliyesi ve kantariyesi	1003
Hüsrev Paşa terekesinden satın alınan penbenin mavna ücreti	130
Bezlerin hamaliyesi	515
Pasatora adıyla bazargan uşaklarına verilen	285
Ankara ve Sivas'tan gelen akçenin hamaliye ve posta ücreti	64
Komisyonunda görevli kavaslara	4150
Terazi ücreti	80
Terzi Todori ve Masrufun 21 günlük ve 30 kuruştan yevmiyeleri	630
Terziler için kandil, mum ve şamdan parası	362
Penbeyi kontrol eden Ali Ağa'ya	100
Kantarcı Ali Ağa'ya	250
Hamallar memuru kavasa verilen	270
Amele çalıştırılan yerlerin düzenlenmesi için	40
Muytablara	10
Kavaşbaşının harcaması	92
Terzilere verilen yemeklik	70
Üç adet defter	40
Şem'a yani mumlu fitil	10
Kağıt ücreti	30
Toplam	16.726

Kalan paradan, evrak-ı nakdiyeden zuhur eden kalem için 60 kuruş ve muhasebe defteri için ise 1.247 kuruş ödeme yapılmıştır. Dolayısıyla toplanan paranın 1.264.585 kuruşluk kısmı tamamen harcanmıştır. Kalan miktar ise 1000 kuruş olarak deftere kaydedilmiştir¹²⁹.

Görüldüğü üzere yardım listelerini ve harcama kalemlerini içeren 100 sayfalık bu defter incelendiği vakit Kırım Savaşı'nın finansmanı hususunda halkın ve memurların ne kadar duyarlı davrandıklarını yakından görmek mümkündür. Toplanan paralar komisyonun gözetiminde gerekli yerlere harcanmış ve hazırlanan defter Padişah'a sunulmuştur.

¹²⁷ *Komisyon Defteri*, s.98.

¹²⁸ *Komisyon Defteri*, s.99.

¹²⁹ *Komisyon Defteri*, s.99.

Sonuç olarak Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'ni ekonomik olarak çok zor durumda bırakmıştır. Savaş öncesi dış borçlanmaya kesinlikle karşı olan Sultan Abdülmecit, savaş sırasında iki defa yüksek oranda dış borçlanmaya izin vermek durumunda kalmıştır. Savaşın finansmanı için sadece dış borçlanma yeterli gelmemiş ve iç borçlanma usulüne de müracaat edilmiştir. Galata sarrafları, memurların maaşlarının bir kısmının ödenmemesi, evrak-ı nakdiye ve esham-ı mümtaze çıkarılması, kaime basılması ile eytam sandığından borç alınması gibi iç borçlanma yollarına gidilmiştir. Fakat artan savaş masraflarının karşılanamamasından dolayı en yüksek dereceli devlet memurlarından en alt derecedeki devlet memurlarına kadar tüm halkın, esnafın, askerinin ve tebaanın katıldığı geniş çaplı yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Bu yardım kampanyalarından elde edilen paralar ise cephedeki askerinin ihtiyaçları doğrultusunda harcanmıştır.

Kaynakça

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., *Sadaret, Amedi Kalemî Belgeleri (A. AMD.): dos. 50, ves. 66; dos. 50, ves. 76; dos. 40, ves. 84; dos. 48, ves. 22; dos. 49, ves. 90; dos. 50, ves. 7; dos. 62, ves. 30; dos. 71, ves. 20; dos. 71, ves. 21; dos. 71, ves. 54.*

BOA., *Sadaret, Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemî, dos. 12, ves. 129.*

BOA., *Sadaret, Mektubî Kalemî Mübimme Kalemî Belgeleri, dos. 80, ves. 75.*

BOA., *Sadaret, Mektubî Kalemî Umum Vilayet Belgeleri (A. MKT. UM.): dos. 167, ves. 74; dos. 213, ves. 84.*

BOA., *Ayniyat Defteri (AYN.d.), no: 618.*

BOA., *Cendet, Askeriye, no: 15744.*

BOA., *Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemî Belgeleri (HR. MKT.): dos. 78, göm. 51, lef: 1, 3, 4.*

BOA., *Hariciye Nezareti, Siyasi Kısım Belgeleri (HR. SYS.): no: 1188, göm. 13, lef: 154; göm. 13, lef: 89.*

BOA., *Hariciye Nezareti, Tercüme Odası, no: 52/78.*

BOA., *İrade, Dabiliye (İ DH.), no: 16025; 16032; 17751; 18483; 18775; 18893; 19101; 21588; 23202.*

BOA., *İrade, Hariciye (İ. HR.), no: 5039, lef: 1, 2; 5273; 5273, lef: 1 ve lef: 3; 5283; 5283, lef: 1; 5290; 5309; 5309, lef: 2; 5328, lef: 1; 5348, lef: 13; 5348, lef: 18; 5452; 5466, lef: 21; 5466, lef: 22; 5466, lef: 9; 5529, lef: 1; 5529, lef: 2; 5569; 5596; 6055; 6356, lef: 2.*

BOA., *İrade, Meclis-i Mahsus (İ. MMS.), no: 17; 76; 162; 167; 234.*

BOA., *İrade, Meclis-i Vâla (İ. MVL.), no: 11303; 14682.*

BOA., *Name-i Hümayun Defteri (NMH.d.), no: 12.*

B-Gazeteler

Ceride-i Havadis (CH.), nr. 636; 648, 650, 651, 654, 657, 658, 660, 688, 723, 778.

Takvim-i Vekâyi (TV.), def'a: 496, 503, 504, 505, 508, 509, 514.

The Times, no:22123.

C-Yazma Eser

Karakoç Sarkis, *Külliyât-ı Kavânîn, no: 2825.*

D-Yayınlanmış Eserler

"Kırım cânibinde bulunan asâkir-i hazret-i mülûkânenin mubâfaza-i vücûdları zımnında vükelâ-yı fihâm-ı Saltanat-ı Seniyye ve memûrîn-i ve sâire taraflarından aynen takdim kılınan ve bedel olarak virilib komisyonu cânibinden i'mâl ittirilen birkalar ile keşâlik zevât-ı müşâr ve mûmaileyhim taraflarından itâ olunan ve komisyon-ı mezkeûr ma'rifetiyle mübâya' kılınan

esyâ-yı sâirenin ve kâisûr-ı mevcûd-ı sandık olub bundan böyle lüzûmuna göre sarf olunacak mebâliğin defteridir.”, (y.y./t.y.).

Baumgart, Winfried ed.), *Akten zur Geschichte des Krimkriegs (AGKK), Serie III, band II*, München: Oldenbourg, 2006.

Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV, TTK, Ankara 2008.

Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın no: 84, Ankara 2006.

E-Araştırma ve İnceleme Eserleri

AÇBA, Sait, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması*, Ankara 2004.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir (1-12)*, (Yayımlayan: Cavid Baysun), TTK, Ankara 1991.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Taribi, Cilt: IX*, (Yayımlayan: M. Münir Aktepe), İstanbul 1984.

AKAR, Şevket K.-Al, Hüseyin, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*, İstanbul 2003.

AKTEPE, M. Münir, “Dünkü Fransızlar ve Blak Bey ve Oğlu: M Alexandre Blacque ve Edouard Blacque”, *İÜEF Tarih Dergisi (Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı), Sayı: 33*, (Mart 1980-81), İstanbul 1982, s.255-270.

AKYILDIZ, Ali, “Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nın Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İ.Ü.E.F., Tarih Araştırma Merkezi (Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006), İstanbul 2007, s.11-18.

ANDERSON, Olive, “Great Britain and The Beginnings of The Ottoman Public Debt 1854-55”, *The Historical Journal, Vol. VII, No: I*, (1964), s.47-63.

BADEM, Candan, *The Ottomans and The Crimean War (1853-1856)*, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

BELİN, M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Taribi*, Ankara (Şubat) 1999.

BLAISDELL, Donald C., *Dünyâ-yı Umûmiye (Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi)*, (Türkçesi: Ali İhsan Dalgıç), İstanbul 2008.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzâhlı Osmanlı Taribi Kronolojisi, Cilt: 4*, TTK, Ankara 1955.

DE KAY, James Ellswort, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, (Çev. Serpil Atamaz Hazar), Ankara 2009.

HORNBY, Lady, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, (Çeviri: Kerem Işık), İstanbul 2007.

KAZGAN, Haydar, *Galata Bankerleri, Cilt: I*, (2. baskı), Ankara 2005.

- KILIÇ, Musa, *Osmanlı Haricîyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2009.
- KUNERALP, Sinan, “Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)”, *Bellekten, Cilt: XXXIV, Sayı: 135*, s.421-435.
- LEWIS, B., “Duyun-ı Umumiye”, *EF², vol. II*, s.677.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara 2000.
- MİNİBAŞ, Türkel, “İlk Kez Kırım Savaşı için Borçlanıldı-Dış Borçla 140 Yıl”, *Ekonomik Forum*, İstanbul 1994, s.68-69.
- MORDTMANN, Andreas David, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, (Çev. Gertraude Songu-Haberman; Önsöz: Erol Eyüpazarcı), İstanbul 1999.
- MOREL, Eugène, *Türkiye ve Reformları*, (Çeviren: S. Belli), Ütopya, (2. baskı), Ankara 2000.
- ÖNSOY, Rıfat, *Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Ankara 1999.
- ÖZCAN, Besim, *Kırım Savaşı'nda Mali Durum ve Teb'anın Harb Siyaseti (1853-1856)*, Erzurum 1997.
- Parvus Efendi (Alexander Israel Helphand), *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, (Derleyen: Muammer Sencer), İstanbul 1977.
- Salih Hayri, *Kırım Zafername-i Hayrâbât*, (Hazırlayan: Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lâgatı*, İstanbul 1986.
- SLADE, S. Adolphus [Müşavirpaşa], *Türkiye ve Kırım Harbi*, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Askeri Matbaa, İstanbul 1943.
- SUVLA, Refii Şükrü, “Tanzimat Devrinde İstikrazlar”, *Tanzimat I*, MEB, İstanbul 1999, s.263-288.
- ŞAFAK, Nurdan, *Bir Tanzimat Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat (İslam Tarihi ve Sanatları) Anabilim Dalı, İstanbul 2006.
- TOUMARKİNE, Alexandre, “Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı'da Hayırseverlik, Filantropi ve Vatansever Bağışlar”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İÜEF Tarih Araştırma Merkezi (Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006), İstanbul 2007, s.45-52.
- VELAY, A. Du, *Türkiye Maliye Tarihi*, (Derleyen: Maliye Tetkik Kurulu), Ankara 1978.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye (Tanzimattan I. Dünya Savaşına)*, Cilt: II, İstanbul 1977.

Ek 1: Komisyon defterinin ilk sayfası

قیرجا بندہ بولنان عساکر حضرت ملوکا نہ نک محافظتہ وجود لری
ضمیندہ وکلای نظام سلطنت سنیہ و ما مورین و ساثرہ طرف لردن
عیناً تقدیر قلنان و بدل اولد رق و بریلوب قومسبون جا بندت
اعمال بندیریلان خرقة لرایله کذک ذوات مشار و موجی الہم طرف لردن
اعطا اولنان و قومسبون مذکور معرفتہ مباحہ قلنان اشیا ی
ساثرہ نک و قصور موجود صندوق ولوب بوند نیویله لزومندہ کورہ
صرفاً و لکنہ حق مبالغتک دفتر بند

خرقة بدلی	عین
۲۱۰۰۰	دولتو عصمتلو فاطمہ سلطان عیلتہ الشان حضرت لری
۰۵۰۰۰	ذات عالی حضرت صدرا پناہر ^{نایب پورک} ^{فایندہ} ^{سجود}
۰۷۰۰۰	ذات والای حضرت مشیختیناہر
۰۷۰۰۰	دولتو ابھتو رؤف پاشا حضرت لری
۰۷۰۰۰	صدرا سبق متوفی عنرت پاشا حضرت لری
۱۲۵۰۰	صدرا سبق متوفی خسرو پاشا حضرت لری
۱۶۲۵۸	خارجیہ ناظری دولتو ابھتو عالی پاشا حضرت لری
۶۱۰۰۰	دولتو ابھتو محمد علی پاشا حضرت لری
۱۵۷۵۰	دولتو ابھتو مصطفی نائی پاشا حضرت لری
۰۴۵۰۰	دولتو ابھتو محمد پاشا حضرت لری
۰۴۰۰۰	شیخ الاسلام سابق دولتو فضلنو عارف حکیم نائی پاشا حضرت لری
۰۲۰۰۰	دولتو سیادانو شریف حضرت لری
۱۷۵۰۰	دولتو عطوفانو فتی پاشا حضرت لری
۱۵۰۰۰	تپویدان دریا دولتو عطوفانو خلیل پاشا حضرت لری
۱۷۵۰۰	دولتو عطوفانو علی غالب پاشا حضرت لری
۰۴۵۰۰	سر عسکر اسبق دولتو عطوفانو سعید پاشا حضرت لری
۱۶۶۵۰۸	

Ek 2: Komisyon defterinin 97. sayfası

۹۷

برسیان بالانقره بدلی ولد رقی فراگ ریش اولان مبالغ معلومه دن زرده بوجه مغزات
کوستلدیکی وزره مباحه اولنش اولان شبا به صرف واعطافلن مبالغت مقداری

خرقه لرا بچون بالدفعات مباحه اولنان امریقان بزی و بازن			۲۵۴۰۰۰
ایکی دفعه ده بازن	۴۴	۰۶۴۵	۲۸۹۸۰
بیر دفعه ده	۶۲	۰۰۹۴	۰۶۱۸۴
الئی دفعه ده	۴۵	۱۸۰۶	۸۱۴۷۰
بیر دفعه ده	۴۵	۰۱۵۰	۰۰۶۸۲۵
اوک دفعه ده	۴۶	۱۶۷۴	۶۷۷۵۶
	۰۰	۱۱۶۸	۱۸۸۵۱۶
بیر دفعه ده	۴۶	۰۰۶۷	۰۰۲۹۲۹۳
کذا	۴۸	۰۱۴۲	۰۰۵۸۵۶
بیر دفعه ده امریقان بزی	۵۰	۰۰۶۷	۰۰۴۴۵۰
کذا	۵۲	۰۱۰۸	۰۰۵۶۱۶
درت دفعه ده	۵۴	۰۵۵۸	۰۴۰۰۱۴۲
	۰۰	۵۰۸۶	۲۴۶۶۹۳
بیر دفعه ده	۵۶	۰۱۰۰	۰۰۵۶۰۰
اوج دفعه ده	۵۸	۰۰۷۷	۰۰۲۵۶۶
دفعه واحده ده	۶۰	۰۰۱۲	۰۰۰۲۴۰
کذا بازن	۶۹	۰۱۰۰	۰۰۶۹۰۰
کذا بازن	۴۰	۰۰۰۱	۰۰۰۰۴۰
	۰۰	۵۴۷۶	۲۵۴۰۰۰
مذکور خرقه لرا بچون کذا لئا خدا اولنان بنیه تک مقداری			۲۵۱۱۵۸
دفعه واحده ده	۰۶	۰۲۱۹	۰۰۱۴۱۷
درت دفعه ده	۱۰	۲۱۶۶	۰۲۱۶۶۰
چسد دفعه ده	۱۰	۵۸۷	۰۰۵۸۷۰
دفعه واحده ده	۱۰	۱۶۰۰	۰۰۱۶۰۰
کذا	۱۰	۲۴۸۸	۰۰۲۵۰۷۴
کذا	۱۱	۰۱۲۹	۰۰۱۲۹۰
ایکی دفعه ده	۱۲	۲۶۱۲	۰۰۲۶۱۲
	۰۰	۱۲۵۴۳	۱۰۵۱۵۸۶
			۲۰۵۵۱۱

Ek 4: Komisyon defterinin 99. sayfası

شماره ۱۲۶۵۱	شماره ۱۲۶۵۱
۰۰۱۶۷۲۶	اشیای مذکوره تک نقلیچون و بریلان حالیه ایله بعضی متفرق مصارف
۹۸۰۰	خرقه یا زنده مستخدمه فدیله و آغاره و بریلان
۷۷۹۵	خرقه حالیه سی
۱۰۰۰	مبايعه اولنان بنیه لرك حالیه و او طه باشیاق و قنطاریق
۰۱۰۰	خسرو تاشا زه که سندن النان بنیه تک معونه اجرقت
۰۵۱۵	بز لرك حالیه سی
۱۰۴۴۴	بصا طوره ناسیله بازركان و شاقه رینه و بریلان
۰۰۲۸۵	ذکرى فی مجلسدن و رودا بدن ناسیله سیله بوسته اجرقت
۰۰۰۶۴	فومسبونده استخدام قواسده و باری
۰۲۱۵۰	انبار لایزه سپچون مبايعه اولنا ترازو
۰۰۰۸۰	سیونشده رودا بدن سالتات اریک
۰۰۰۸۰	تزی طودوری و مسروق بومیه لرك
۰۰۶۹۰	تزی طودوری و مسروق بومیه لرك
۱۵۶۵۲	تزی طودوری و مسروق بومیه لرك
۰۰۰۶۲	تزی طودوری و مسروق بومیه لرك
۰۰۱۰۰	بنیه نقیش ایدن علی غایه و بریلان
۰۰۲۵۰	قنطاریق علی غایه و بریلان
۰۰۲۷۰	حالیله موری قواسه اعطا اولنان
۰۰۰۰۰	عمله ایشله بلان محک نقلیچون و بریلان
۱۶۶۷۴	موتیا باره و بریلان
۰۰۰۰۰	قواس باشی معرفتیه بعضی متفرق مصارف
۰۰۰۹۲	تزی باره اعطا اولنان محک
۰۰۰۷۰	اوج عدد دفتریه سی
۰۰۰۴۰	شمعه
۰۰۰۱۰	دفتر ایچون مبايعه اولنان کاغذ و سازه
۰۰۰۰۰	اوراق نقده تک ظهوا بدن قلم
۰۰۰۱۲۴۷	محاسبه دفترینک اجرقت طبعیه سی
۱۲۶۵۸۵	
۱۲۶۵۸۵	
۱۲۶۵۸۵	
۱۰۰۰	

